

Eugeniusz Pawłowski

Osobliwości regionalnego języka Muszyny i Tylicza*

Osobliwe warunki administracyjno-gospodarcze i kulturalno-społeczne „państwa muszyńskiego” musiały wpłynąć także na ukształtowanie się języka jego mieszkańców. Oczywiście pierwotni mieszkańcy tego regionu, zarówno wsi, jak i miast (Muszyny i Tylicza), zakładanych od wieku XIII, jeśli nie wcześniej – byli Polakami i mówili dialektem południowomałopolskim – i to tak chłopci, jak i mieszczanie czy szlachta. O pierwotnej polskości wsi Łemkowszczyzny świadczą same ich nazwy, jak to wykazał Z. Stieber¹. W świetle jego badań i moich dalszych obliczeń na 31 nazw wsi „państwa muszyńskiego” (łącznie z nielicznymi przysiółkami) mamy tylko 5 nazw niewątpliwie pierwotnie ruskich (łemkowskich): Berest (choć i tu jeden stary zapis polski: Brzost), Czertyżne, Dubne, Kamionna i Mochnaczka, 18 nazw pierwotnie polskich i 8 wątpliwych – polskich lub ruskich². Ale w strukturze ludnościowej całych Karpat zaszły duże zmiany: wojny, zarazy czy inne klęski wyludniły wiele wsi polskich, kolonizacja „wołoska” zaludniła region Muszyny w XV–XVII wieku nowym elementem etnicznym: Rusinami i Wołochami (Rumu-

* Rozprawa powstała w latach siedemdziesiątych XX wieku i miała być opublikowana w I. tomie monografii *Sądeckizna południowo-wschodnia* [materiały są przechowywane w Urzędzie miasta Muszyny]. Tom II. *Problemy gospodarki współczesnej*, ukazał się w serii „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, DVI – Prace Historyczne”, t. 60, Kraków 1979. Decyzją córek śp. prof. Pawłowskiego rozprawa została wycofana z Urzędu m. Muszyny i przekazana do publikacji w niniejszym wydawnictwie. Maszynopis przygotowała do druku dr Ludwika Wajda-Adameczyk, a pewne uzupełnienia wniósł jeden z głównych informatorów prof. Pawłowskiego mgr Stanisław Miczulski (red.)

¹ Z. Stieber, *Polskość Łemkowszczyzny w świetle nazw miejscowych*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, t. V, 1936, s. 53–61.

² E. Pawłowski, *Przeszłość Sądeckizny w świetle nazw miejscowych*, „Rocznik Sądecki”, t. X–XI, 1969, s. 182. Tu chodzi o ilość samodzielnych nazw, a nie wsi, bo Brunary Niżne i Wyżne, Mochnaczkę Niżną i Wyżną liczę jako nazwy pierwotnie pojedyncze.

ni), którzy zakładali nowe wsi lub uzupełniali ludność wsi pierwotnie polskich³. Z biegiem lat element polski rozplynął się w ruskim i wśród mieszkańców tego terenu „łemkowskiego” tylko trafiali się Polacy i Polki z małżeństw mieszanych czy też jako osiedleńcy. (Łabowa o ludności od dawna mieszanej była już poza granicą „państwa muszyńskiego”).

Polskie pozostały tylko miasta: Muszyna, Tylicz (z pewną domieszką Łemków) i – po odkryciu źródeł mineralnych i urządzeniu zdrojowiska – także Krynica-Zdrój. Ale to już czasy nowsze. Tymczasem Muszyna zaludniała się różnego rodzaju przybyszami: biskupimi urzędnikami ze „starostą” na czele, ze starościńską strażą i służbą dworską (choć to raczej byli tuziemcy z Muszyny i okolicy), wreszcie rzemieślnikami: hutnikami⁴, flisakami, robotnikami leśnymi, kupcami. Obok tych mieszczan, z których wielu posiadało też gospodarstwo rolne, żyli także rolnicy w należących do Muszyny przysiółkach: na Folwarku, na Wapiennem, na Cwierciach czy na Foluszem, bądź na Majerzu i Rusinowie, dziś dzielnicach miasta. Ci wszyscy na pewno przechowywali przez dłuższy czas rodzimą polską gwara. Do tej gwary wnieśli znów swoje elementy przybysze z Podhala (może robotnicy leśni, może cieśle – co dość wątpliwe wobec niegóralskiej, odrębnej architektury domów), może jacyś przybysze ze Śląska, może i „baraby” z dalszych okolic, np. z powiatu krośnieńskiego czy sanockiego. Ale wspomniana na wstępie izolacja muszyńskiej enklawy, specyfika gospodarcza oraz różne inne czynniki sprawiły, że na tym gruncie wytworzyło się mnóstwo wyrazów nowych, oryginalnych, nie spotykanych nigdzie poza muszyńskim regionem lub występujących bardzo rzadko, ewentualnie w innym znaczeniu czy innej formie. Dotyczy to również frazeologii, która ukształtowała w sposób oryginalny wypowiedzi muszynian czy tyliczan. Także w systemie gramatycznym wytworzyły się różne odrębności fonetyczne czy morfologiczne.

Równocześnie – od wieku XVI – ustala się język ogólnopolski mówiony („dialekt kulturalny”) i pisany („literacki”), z którym przynajmniej niektórzy, najświetlejsi mieszczenie musieli się bodaj trochę zapoznać. Przecież Kochanowski napisał fraszkę *Na starostę muszyńskiego*, którą adresat musiał przeczytać. Stopniowo więc ci mieszkańcy omawianych miast, mający jakikolwiek kontakt z szerszym światem, z pisaną czy mówioną polszczyzną literacką, wyzbywają się swojej muszyńskiej gwary, najprzód w systemie gramatycznym, a potem i w słowniku, przejmując dialekt kulturalny ogólnopolski, ale zachowując wiele regionalizmów, tj. prowincjonalizmów południowomałopolskich czy własnych, muszyńskich. Z kolei ten sam proces odbywa się i w „niższych” warstwach społecznych, mieszczan = rzemieślników, mieszczan = rolników i chłopów ze wspomnianych przysiółków. Oczywiście ten

³ Zob. E. Pawłowski, *Nazwy miejscowe Sądeczyny*, t. I: *Ogólna charakterystyka...*, Kraków 1965; Z. Stieber, dz. cyt.; K. Pieradzka, *Na szlakach Łemkowszczyzny*, Kraków 1939 oraz prace Z. Perzanowskiego, F. Kiryka.

⁴ Zob. S. Miczulski, „Górnictwo i hutnictwo klucza” – maszynopis przygotowany do planowanego I tomu monografii *Sądeczyna południowo-wschodnia* [materiały są przechowywane w Urzędzie miasta Muszyny].

proces odbywa się znacznie wolniej. Można przyjąć za pewne, że dopiero około połowy naszego wieku dokonał się – i to nie całkowicie – ten proces integracji, scalenia gwary z dialektem kulturalnym ogólnopolskim. Oto co o tym pisze Witold Wiśniowski, autor nie opublikowanego dotąd „Słownika gwary Muszyny” w liście do Stanisława Miczulskiego:

Wyrazów tych używałem w dzieciństwie w Muszynie. Z oryginalności tych słów zdałem sobie sprawę dopiero po wyemigrowaniu do Warszawy. W trakcie tworzenia mojego słownika wszystkie wyrazy weryfikowałem powtórnie wśród znajomych w Muszynie. Na pewno takim językiem w latach 1947–65 mówiono na ulicach Kościelnej i Ogrodowej, w Rynku i na Świerczewskiego.

Jak się okaże, dużo z tych osobliwości zachowało się dotąd w mowie najstarszego pokolenia, a niektóre są żywe nawet w średniej czy młodszej generacji. Ale zjawisko tak osobliwe wymagało oczywiście szczegółowego zbadania i opracowania językoznawczego. Byłoby stratą zarówno dla Muszyny i Tylicza, jak i dla dialektologii polskiej, gdyby te osobliwości poszły całkowicie w zapomnienie.

Podstawowymi źródłami, na których oparłem moje badania były: 1. rękopiśmienny, wspomniany wyżej „Słownik gwary Muszyny” Witolda Wiśniowskiego, użyczony mi łaskawie przez autora i 2. gwarą muszyńską pisana, wydana przed kilkunastu laty w Kanadzie powieść pt. *Czarownica* Franciszka (Franka) Kmietowicza, autochtona muszyńskiego, zamieszkałego w Kanadzie; uzupełnił jego materiał słownikowy Stanisław Miczulski, również autochton z Muszyny. Niewielki materiał słownikowy opublikowali też: F.J. Tryszczyla, również autochton, w czasopiśmie „Lud”, oraz H. Nuzikowska w czasopiśmie „Ziemia” (zob. wykaz skrótów i bibliografię na końcu). Materiał z powieści Kmietowicza otrzymałem z drugiej ręki, z wypisów Wiesławy Czerniec, ponieważ książka, przesłana do Polski w kilku egzemplarzach, jest praktycznie niedostępna. Przy tym materiał beletrystyczny, zapisany nie przez językoznawcę, może tu i ówdzie nasuwać wątpliwości. Bardziej pewny jest materiał W. Wiśniowskiego, ale i on wymagał udokumentowania badaniami terenowymi, które przeprowadziłem w samej Muszynie i jej przysiółku – na Folwarku oraz w Tyliczu. Badania te nie tylko zweryfikowały znaczną część wspomnianego wyżej materiału, ale też wzbogaciły go o wiele innych słów i form gwarowych, pozwoliły też wydzielić warstwę słów zupełnie zapomnianych, jeszcze innych, choć nie używanych, lecz dotąd żywych w mowie starszego pokolenia. Informatorami byli autochtoni z Muszyny i Tylicza:

Zofia Gościńska z centrum Muszyny, lat ponad 60, woźna w szkole podstawowej;

Franciszek Śliwa z Folwarku, lat 72, rolnik, dawny flisak, oraz jego żona Maria, lat 73;

Antoni Wilczyński z ul. Ogrodowej, lat ok. 70, dobry znawca środowiska muszyńskiego;

Wiesława Czerniec, kier. miejscowego Muzeum Regionalnego PTTK, mająca rodzinę na Folwarku, dobrze obznajomiona ze środowiskiem i ze słownictwem muszyńskim;

Maria Kawałowa w Tyliczu, lat 71, rolniczka;

Paweł Królikowski w Tyliczu, lat 70, rzemieślnik, sporadycznie także jego żona Maria, lat 73, nieautochtonka, ale obeznana z tylickim słownictwem.

Nadto przebadalem też grupkę dzieci z V klasy szkoły podstawowej w Muszynie, ale ich informacje okazały się przeważnie dosyć niepewne, a nawet zupełnie mylne, w niektórych jednak wypadkach potwierdziły zebrane już poprzednio zapisy, zwłaszcza w zakresie systemu gwarowego.

Wszystkim tu wymienionym osobom oraz dyrektorom szkół podstawowych: nr 1 w Muszynie, Irenie Hałaszcze i nr 1 w Krynicy (przedtem w Tyliczu) Stanisławowi Piksie, składam serdeczne podziękowanie za użyczenie mi materiałów gwarowych, za wskazania informatorów i za same informacje bezpośrednie.

Informacje te potwierdziły występowanie nawet we współczesnym, potocznym języku muszynian i tyliczan dużej liczby słów i wyrażeń podanych w materiale Kmietowicza i Wiśniowskiego, ale przeważnie tylko w mowie najstarszego pokolenia, powyżej lat sześćdziesięciu; pewna część wyrazów została przejęta i przez młodsze pokolenie. Oczywiście nowi mieszkańcy Muszyny czy Tylicza – inteligencja, robotnicy czy inni przybysze – już tych prowincjonalizmów nie znają. Wydaje się, że Tylicz przechował do dziś w potocznej mowie więcej tych leksykalnych prowincjonalizmów niż Muszyna, jakkolwiek w ogólnym rachunku całości słownictwa wraz z archaizmami już nie używanymi – to słownictwo jest uboższe od słownictwa Muszyny. Oczywiście trudno ściśle określić, które wyrazy są jeszcze powszechnie używane, także i przez młodych, które przez starsze i najstarsze pokolenie, a które tylko w pamięci najstarszych jeszcze żyją, wreszcie które są ogólne, a które zawężone do pewnych środowisk, grup społecznych (np. rolników) czy zawodowych (robotnicy leśni, flisacy). Żeby to wszystko określić, trzeba by przebadać kilkudziesięciu informatorów w różnym wieku i z różnych środowisk, co przekraczałoby możliwości autora i ramy tej rozprawki. Ale zebrane informacje pozwalają już zorientować się w zasobie leksykalnym obu miast, a także w zachowanych jeszcze szczątkach systemu gramatycznego gwary muszyńskiej, od którego zaczniemy szczegółowy przegląd omawianych zjawisk.

O „systemie gwarowym” obu miast w ścisłym tego słowa znaczeniu trudno jest właściwie mówić. Zachowały się jednak w potocznym języku najstarszych mieszkańców lub przynajmniej ich części (a jeśli nie w żywej mowie, to bodaj we wspomnieniach) pewne zjawiska fonetyczne i morfologiczne, które pozwolą na ogólną rekonstrukcję gwary i określenie jej charakteru. Zebrany przeze mnie materiał – ale przeważnie nie w żywej mowie, lecz metodą „odpytywań” wybranych informatorów – pokrywa się przeważnie z cechami gwarowymi, występującymi w powieści Kmietowicza, a także w słowniku Wiśniowskiego.

Fonetyka

Samogłoski pochylone. *ǫ* pod wpływem języka literackiego zatraciło prawie zupełnie swoją odrębność i zrównało się z *a* jasnym: *chodak, fyrlak, swak, strynna, ujna*, wyjątkowo przed spółgłoską nosową: *śkłonka* (ale: *stryjanka*) oraz w koniugacji: *mom, mosz*, i w przydomkach: *ciućmok, bejdak, bejdok*, gdzie *o*, nacechowane stylistycznie, nadaje wyrazowi bardziej pejoratywne zabarwienie. Natomiast *é* nie tylko zachowało żywotność, ale uległo wybitnemu zwężeniu, zrównując się po palatalnych z *'i*, u Kmiotowicza nawet w wyrazach, w których jest ogólnopolskie *e*: *ogiń, płomiń, plicy l'?!*, poza tym *misić lciasto!, kirdel, koliba, licki 'lejce', kocirba, dzirgać się, pacirze, mirwa, wirba, zeblikać się, zmirka się, wiszka 'wieszka, wiecha', Bartłomij*; po twardych *brzyk 'brzeg', czyrnić, czyrpiel, grzych, podysli 'podeszli', zyszła, zyjdz 'zejdz', zaprzyć, zawrzyć*. Pochylone *ó* oczywiście jest równe *u*, ale wyjątkowo zauważyłem w Tyliczu *o* różne od *u*: *pagùrek, pšepòrka 'przepierka'*.

Brak przegłosu zanotowałem w wyrazach *pierun, piere* i *pierom* 'piorą', u Km. też *wiesna*, czego nie aprobowali moi informatorzy.

Dziwna wymiana *y = i*: *wyźni, wiśni lvišnil* (Km. i E. P.).

Nosówki. Trudno się zorientować w pierwotnym brzmieniu samogłosek nosowych. Zapisy Kmiotowicza wyglądają dosyć nieprawdopodobnie: *pieńśc, nieszczyńśliwy, jeńzyk*, z drugiej strony mamy u niego przykłady na literacki rozkład przed T: *móntry*. Nie ma w każdym razie śladu realizacji nosówki przedniej jako *ą* (*a* nosowe), co jest zasadniczą cechą gwar sądeckich. Dziś słyszymy już chyba tylko wymowę „literacką”, tj. rozłożoną nosowość przed zwartymi i zwartoszczelinowymi i z zanikiem rezonansu przed *ɹ*: *mòndry, zomp – zemby, kšyknońc, klynknoɹ, kšyknoɹ*. Ale Kmiotowicz notuje w bezokoliczniku odmiany *-nɔ* - zanik rezonansu: *przykucznuć, szpurgnuć, zamknóć, poczpoknóć się*, także *modry chłop, modra baba*. Prawdopodobnie w starszej gwarze występował rozkład i zanik nosowości przed szczelinowymi *s, ś*, może tylko w niektórych wyrazach; dziś jeszcze trafia się w Muszynie *męjszo*, ale *pejšć, jzyk l'?!*.

-*ɔ* wygłosowe przechodzi (i dziś jeszcze) w *-om*: *ożom, nosom, sycom* 'syczą', *ferom* 'piorą', *totom* (narz. od ż. zaimka *tota* 'ta').

-*ɛ* = *-e* jak w ogólnopolskim: *pšyde, pude, vɹaze* (biernik lp.).

Pojawienie się nosowości: *męnzux, tompelec*.

Można więc przyjąć dość wczesne upodobnienie wymowy nosówek do mowy literackiej, zapewne nie bez wpływu gwary podhalańskiej, który okaże się i w innych zjawiskach językowych.

Spółgłoski. Ślady mazarzenia wykazują zarówno zapisy Kmiotowicza: *ćtry* i *štry*, *wreście*, *wyšli*, *zysli* obok *zeszła*, jak i moje zapisy z Folwarku i z centrum Muszyny: *+śkłonka, štry*, *vysli*, – jak wreszcie u Kmiotowicza hiperpoprawny *gradusz*. Najstarsi muszynianie mają świadomość, że ich gwara nie była mazarząca w przeciwieństwie do gwary piwnicznan, którzy „sycom” (= syczą). Jednak wspo-

mniane „ślady” świadczą, że i muszynianie musieli przejść okres mazurzenia, które wkrótce zanikło, zapewne nie tyle pod wpływem ogólnopolskiej, literackiej wymowy, ile gwary okolicznych wsi łemkowskich.

Jedyny ślad małopolskiego przejścia $-ch \geq -k$: *niek* (Kmiotowicz) świadczy, że i to zjawisko zanikło wcześniej, zapewne również pod wpływem gwar łemkowskich.

Nie ma zupełnie u najstarszych muszynian zachowania przedniojęzykowego *n* przed spółgłoskami tylnojęzykowymi, typowej cechy gwar sądeckich. W pozycji tej występuje *ŋ*: *śmietanŋka, sukeŋka, +skloŋka*. Dwa przykłady z *nk*: *sukenka, pańenka*, zapisane od Zofii Gościńskiej, wydają się być wątpliwe (ta sama inf.: *p_usaŋkí*).

Normalne dla wielu gwar są różne przemiany grup spółgłoskowych, występujące i tutaj: $chc \geq kc$, $ch\acute{c} \geq k\acute{c}$, $chrz \geq ksz$, $cht \geq kt$, $chw \geq ch$, $ch \geq k$: *kce, kcieć, zakciwy, krzcić, niekta, chycić, chytli, kolera // cholera*. Pojawia się *ch* w *chrobak*. Bardziej osobliwe są wymiany dźwięcznych i bezdźwięcznych: *wyśni, wyżni, ćwinkli* ('dźwiękli' u Kmiet.) oraz twardych i miękkich: *wiśni, wyśni* 'wyżny', *bliszczom* 'blyszczą'.

Są też normalne w gwarach uproszczenia grup spółgłoskowych: *skis, otwar, przeszeł, jeś* 'jeść'.

Morfologia

Słowotwórstwo. Bardzo osobliwe są zachowane do dziś zrosty i skróty: *dońgo* 'do onego', *ońgo* o niego', *pońgo, uńgo* – oraz przedrostek *da-*, który doczepiany do zaimków względnych, nadaje im znaczenie nieokreślonych: *dakto* 'kto bądź', *daktóry* 'którykolwiek', *daco* 'byle co', 'coś', *dagdzie* 'gdziekolwiek', 'byle gdzie', *dakiedy* 'kiedykolwiek'. Osobliwy zrost: *huk-jarek* 'duży potok'; podhalańska jest redukcja *toten, tota, toto* 'ten, ta, to'. Wszystkie te osobliwości są jeszcze żywe.

Fleksja. Deklinacja żeńska przym. – bier. lp.: *wielkie chorobe, druge babe, straszne* – żywe i w dzisiejszej mowie.

Zaimki: *kto* – *kiego*; – *kiemu*; *nikiemu*; *kiegosik, dakto* – *dakiego, dakiemu*. Z koniugacji: bezokol. *-uwać* (tylko w Musz., używane jeszcze i dziś): *tańcuwać, muruwać, dowiaduwać się, wyśpięuwać*. Do dziś żywy typ *złapić*, natomiast środkowopolski typ: *+lecić*, podany w powieści Kmiotowicza i potwierdzony przez jedną informatorkę – raczej już zaginął.

W koniugacji *-ę, -esz* i *-ę, -isz, -ysz*, występują charakterystyczne dla gwar sądeckich i dużej części Podhala wyrównania l.mn. do l. os. lp.: z równoczesnym zachowaniem w najstarszej generacji – podhalańskiej czy słowackiej końcówki *-me*: *pude* – *pudeme, chodze* – *chodzeme, musze* – *muszeme*. W tejże koniugacji *-ę, -isz* zachowuje się stwardnienie w l.osobie spółgłoski tematycznej *robe, ścirpe, obśtómpe*. Natomiast jasno tłumaczą się uproszczenia: *skis* 'skisnął', *kwit* 'kwitnął', *wrzasz* 'wrzasnął', *piśla, plasła* 'plasnęła', w koniug. *-am, -asz* także: *trzym!* *trzymcie się!*

Te trochę fragmentarycznie przedstawione zjawiska pozwalają wysnuć pewne wnioski. Okazuje się z przytoczonych faktów gwarowych, że muszynianie (i tyliczanie) nigdy nie mówili gwarą sądecką („podegrodzką”), bo gwara muszyńska, która oczywiście musiała być pierwotnie częścią dialektu południowomałopolskiego, nie wykazuje żadnej z głównych cech sądeckich; ani nosówek z archaicznym [q], ani przedniojęzykowego [n] w grupie nK, ani przejścia -il w -ul /chodziull/, ani typowej dla Sądecczyzny i Spisza końcówki -ma (*chodzemy* – nie **chodzema*), ani słownictwa, o czym niżej. Jedynie sufix bezokolicznika -uwać /maluwać/ i wyrównania typu *chodzemy*, *muszemy* łączą Muszynę z terenem Lachów sądeckich. Ale typ -uwać występuje też na Spiszu i na północno-wschodnim Podhalu, ale także w innych okolicach Polski, a wyrównania typu *chodzemy* obejmują całe północne Podhale i stąd też mogły przedostać się do Muszyny. Natomiast wybitnie podhalańska i spiska (słowacka) końcówka -me, rozłożone nosówki, przejście q (tj. ρ) ≥ -om i zwłaszcza słownictwo – łączą Muszynę z Podhalem, Spiszem i Orawą. Z drugiej strony oddzielenie Muszyny i Tylicza od zwartego obszaru etnograficznego polskiego wsiami łemkowskimi wpłynęło na wytworzenie się w tych miastach osobliwych lokalnych form: *dakto*, *dagdzie* itp. (ale *daco* też na Orawie i w Besku sanockim!), w deklinacji przymiotnikowej typ biernika: *wielke chorobe*, czy stwardniały temat 1. osoby: *robe*, *ścirpe*. Wreszcie silne zwężenie pochylonego *é* po miękkich zbliżyło tę gwarę do dialektu środkowomałopolskiego. Zupełnie niezrozumiałe jest też pojawienie się formy męskoosobowej czasownika w czasie przeszłym w połączeniu z rzeczownikami nieosobowymi: Kmiotowicza *zachruścili trawy* uznałbym za omyłkę lub jednostkowe wykołajenie, gdyby nie przypadkowa wypowiedź Z. Gościńskiej: *krety zborykali*. Wreszcie – zanik mazurzenia i brak przejścia -ch ≥ -k pod wpływem sąsiedztwa łemkowskiego (a może i języka literackiego) oraz oryginalne słownictwo – dopełnia charakterystykę tej odrębnej, a już ginącej gwary.

Słownictwo

Słownictwo Muszyny i Tylicza można podzielić na cztery grupy. Pierwszą, największą i najważniejszą, tworzą wyrazy i związki frazeologiczne lokalne, wytworzone na gruncie „państwa muszyńskiego”, nie występujące poza tym terenem, czyli – jak tego rodzaju wyrazy określiłem botanicznym terminem w pracy o gwarze podegrodzkiej⁵ – endemity muszyńskie czy tylickie. Żeby stwierdzić, czy istotnie dany wyraz jest „endemitem”, porównałem cały materiał leksykalny tej grupy (jak i dwóch następnych) z najważniejszymi słownikami ogólnymi, gwarowymi i z atlasami dialektalnymi (zob. wykaz na końcu). Wielokrotnie wykazały te konfrontacje, że wyraz, mający wszelkie pozory „endemitu”, jest znany i używany w innych gwarach polskich i należało go skreślić lub przesunąć do dalszych grup. Prócz całkowitych „endemitów” jest też tu sporo wyrazów, które wprawdzie pojawiają się w in-

⁵ E. Pawłowski, *Gwara podegrodzka...*, Wrocław 1955, s. 28. /skrót PPod./

nych gwarach, ale w innym znaczeniu lub w innej formie (fonetycznej czy słowotwórczej). Te oczywiście włączyłem też do muzyńskich osobliwości. Wreszcie pozostawiłem w tych tworach kilkanaście wyrazów, które zanotowano także w innej gwarze, ale tylko w jednej lub kilku, bardzo odległych: na terenie muzyńskim wyrazy te, występujące jakby w opozycji do innych synonimów z najbliższych, sąsiednich gwar, zasługują na uznanie ich za muzyńskie osobliwości.

Przedstawione tu wyrazy skupiają się wokół pewnych grup znaczeniowych. Na pierwszy plan wysuwają się przezwiska czy określenia ludzi o różnych wadach duchowych lub fizycznych: *beleja, bortak, bortula, bulwan, chachanawy, ciapciak, ciumrak, ciutro, goldyr, harpagan, kiltak, kwara, mamlawy, omieluch, polindra, polucha, poraza, puryc, sirda, trutło, zazrak*. Inna grupa semantyczna to wyrazy zawodowe, związane z obróbką drzewa (*capina, granik, waltać*), z flisactwem i rybołówstwem (*plyt, szpryca, czerebla, czyrpiel, fakło*), z tkactwem i przędzeniem (*capek, kózka*). Liczną grupę tworzą też czasowniki i przymiotniki oznaczające pewną czynność fizyczną, stan czy cechę fizyczną (raczej ujemną): ślinienie się, niewyraźne mówienie, biegnięcie, jakiś charakterystyczny ruch, także stany duchowe (złoszczenie się, trzęsienie się ze strachu – itp.). Są też osobliwe przysłówki i partykuły, spójniki i wykrzykniki, często silnie nacechowane emocjonalnie: *bale, eno, fryśno, hojkier, hynok, jak raz!, miłojcasyna, nono, takoj-tak, ta faj*. Element ekspresywny (uczuciowy i obrazowy) zawierają również oryginalne czasowniki, np. *blindać się, borykać, ciabrać, dudonić, kickać się, klipać (oczami), lapnąć, mamlać, myklać, ochachulać, odrądać, podybać, porandać, poruntować, rozburdać, szantać, szpurligać, talancać, zamamunić, ziapać, ziobrzyć* i inne. Mamy wreszcie lokalne rzeczowniki, dotyczące różnych dziedzin życia domowego (*bulanik, pomytek, przystaś*), budownictwa i gospodarki (*pójd, przyczólek, wagan, kurzyłka*), stosunków międzyludzkich (*szulirz*), nazw roślin naczyniowych (*kolak, kuszczycza, morel*) czy grzybów (*goryle, bluwaki* – Ziemia IV 715) i wiele innych.

Charakterystyczną cechą wszystkich tych słów jest ich duża ekspresywność. Pomijając przezwiska, które z samej istoty wiążą się z ujemną oceną wad ludzkich, stwierdzić można tę ekspresywność w czasownikach, w wielu rzeczownikach, a zwłaszcza w wykrzyknikach i partykułach, które za S. Jodłowskim można by nazwać „afektantami”⁶ oraz w przysłówkach, czy raczej w „waloryzantach”. Do pierwszych zaliczamy: *bale, hojkier, jak raz, o lobości!, nono, ta faj* itp., do drugich *miłojcasyna* ‘b. szybko’, *fryśno* itp. Ekspresywność czasowników polega na ich dużej wartości obrazowej: *borykać, dziagać, kickać się, klipać, rozburdać, szpurligać, dzilinkać* są bardziej obrazowe niż ‘robić nieporządek’, ‘kopać kilofem’, ‘kiwać się’, ‘mrugać’, ‘rozzrzucić’, ‘biec szybko’, czy ‘dzwonić’. To samo można powiedzieć o rzeczownikach: *szulirz* jest mocniejszym wyrazem niż ‘podlizywacz’, *gnieciuch* niż ‘zmora’, *goldyr* niż ‘ubogi’. To wszystko nadaje regionalnemu językowi Muszyny i Tylicza specjalne zabarwienie i wartość wręcz literacką.

⁶ S. Jodłowski, *O przysłówkach, partykułach i im pokrewnych częściach mowy*, „Język Polski”, t. XXIX, s. 97–106.

W szczegółowym słowniku stosuję następujący układ: po hasle podaję znaczenie, względnie znaczenia wyrazu z ew. kontekstem oraz lokalizacją: Musz.= Muszyna, z ew. dodatkiem Folw. (= Folwark), Tyl. = Tylicz. Źródła (informatorów) podaję tylko wtedy, gdy poszczególne relacje różnią się między sobą formą lub znaczeniem. Negatywne wypowiedzi oznaczam tylko wtedy, gdy informator stanowczo zaprzeczał istnieniu danej formy czy wyrazu. Przed hasłem podaję kwalifikatory informujące, czy wyraz jest jeszcze w żywej mowie /*/, czy już zagał +/- . Brak takiej informacji oznacza brak ustalenia okoliczności, ale zarazem prawdopodobieństwo, że wyraz może być jeszcze używany przez starszych. Wreszcie następują dodatkowe informacje (często wypowiedzi samych informatorów) oraz ewentualne wiadomości o występowaniu wyrazu czy jego odmianach w innych gwarach. Do umieszczenia wyrazu w słowniczkach wystarcza nawet jedna informacja, co wtedy wyraźnie zaznaczam. Źródła oznaczam skrótami: Km., Wiśn., Lud XIV – oraz numerami poszczególnych informatorów (zob. wykaz skrótów na końcu rozprawki).

Materiał językowy podaję w pisowni literackiej, ale uwzględniającej wymowę lokalną, gwarową. A więc *przepiórka*, nie *przepiurka*, bo tak odczyta każdy *prz*, *krz*, *ó* itp. Natomiast *siebie*, *się* zgodnie z wymową gwarową i ogólnopolską. Wyjątkowo, gdy tego wymaga osobliwe brzmienie fonetyczne, stosuję i pisownię czysto fonetyczną, zwłaszcza w ustępie o systemie fonetycznym (zob. wyżej), np. *męśo*, *peżśc*, *żyzyk* ‘mięso, pięść, język’; *ł* w słowniku oznacza *u* niezgłoskotwórcze, *ó* nie zdradza, czy dźwięk równy *u*, czy odrębny fonem *ó*.

Słownik l. „endemitów” muzyńskie

***ba, jak nie?** – jakżeby nie? – Musz. /4/.

***ba la** – wykrz. powątpiewania – Musz. /4/, por. *baj prawie* i *baj prawda* – Ziemia IV 763.

bale – ale – Musz., *bale hej!* – Ziemia IV 763 – zob. wyżej. Na Górnym Śląsku *bali*, w Zakop. *bale* ‘albo’. – Mag. SGP Ø.

***bańdzior** – banior, basen wodny – Musz., ts. Mag. SGP (Lud XIV 252) i Ziemia IV 715 oraz AJPP 335 ze Spisza cz.-sl.; u Kmiet. *bandzioró* „gdzie woda spada z młyna”; w Tyl. tylko *banior*. Por. PPod. 166, K.Ø.

+beleja – chłopak byle co = **+belej // ledaco** /3/.

***belej // belej** – niedorozwinięty – Tyl. – K i Mag. SGP Ø.

belelkacz – blaszany dzwonek dla krów – Musz. /2/. – Od *bełękać* – o dzwonekach dla bydła i owiec

blindać – łązikować, włóczyć się – Musz. /: *Za czym blindasz?!*, Tyl.: *blindać się* – plątać się. K. I 62 *bełędać się* i *bełętać*, Mag. SGP Ø.

+bobalki – kluski z drożdżowego ciasta, posypane makiem, got. na wilię – Musz. /3/, wg Lud XIV 250 i Ziemia 783: kluski polewane miodem; K I 93 z sanockiego.

bodak // *kolak* – oset lub inna kołaca roślina – tylko Tyl. z obj. „z ruskiego”. Por. *bodiak* (ukr.) Mag. SGP z „dawnej wsch. Galicji”.

bogańcze – buty robocze – Musz., Tyl. Lud XIV 252: podarte trzewiki. Por. AJPP 400: *bogancie*, *-ce*, *bugańce* itp. – ze Spisza, z Orawy, Czadeckiego i Ciesz.

boleśnica – czyrak – Ziemia IV 784.

**bortak* – przeww.: głupek, niedorozwinięty – Musz. i Tyl., Mag. SGP z Musz. Ziemia IV 744 mylnie *borlak*.

bortula – ż. od *bortak* – Musz., Tyl. – Mag. SGP Ø.

borykać – przewracać, robić nieporządek – Musz., Tyl.: *Nie borykaj! Krety zborykali /3, sie!/. Zborykał jak dzik /6!/.* W tym znac. Mag. SGP z Rogoźnika n.-tars.: *borukać* i K I 108 *borykać* w Krak.

bosorka – wiedźma odbierająca krowom mleko Musz. /Wiśn./, bajczarka /3/, Tyl. – K I 108 *bosarka* z Chochołowa, a AJPP z Czarnego czadeckiego /Cz. sł./.

bożękać – narzekać, użalać się, mówić: Boże! Boże! – Ziemia IV 738.

bratczyk – członek cechu – Ziemia IV 748.

**bulanik* – placek z tartych ziemniaków, pieczony na blasze – Musz., ts. Ziemia IV 783; w Tyl. *pagacz*. Mag. SGP w tym znac. i K.Ø.

bulwak – przeww.: człowiek gruby – Musz. /3/, czł. nadęty a głupi /1,2?/, Kmiet.; K.Ø.

bulwan – kabotyn, nadęty, głupi – Musz., Tyl. – Mag. SGP Ø.

**burdyska* – turecka chustka na plecy – Musz., ts. Mag. SGP: kosztowne *burdyski* z Limanowskiego; w Tyl. *b*. Por. też w Mag. SGP *burdysówka* ‘chustka na głowę l. na plecy’ i *burnuska* ‘ch. na plecy’.

+*capek* – kołowrotek ławeczkowy prosty – Musz., w Tyl. tylko *wózek*, Mag. SGP Ø.

**capina* – klinowate narzędzie żelazne z zakrzywionym ostrzem do przesuwania i toczenia ściętych pni – Musz., Tyl.; Mag. SGP tylko z Sękowej gorlickiej.

+*chachnawy* – mówiący przez nos, niewyraźnie – Tyl., *chuchnawy* – ‘ts.’ – Musz., *chachanawy* = *bortak* /Km./ – Mag. SGP Ø.

chłapkać – jeść łączywie – Musz. /1: *łapkać!*, w Tyl. tylko *chapać*. Mag. SGP Ø, tylko *jeść w chłapki* ‘łączywie i głośno’ z Rzesz., por. też K I 184 *chłapać* ‘być chciwym’ z Beskidów.

chrabuzie – gałęzie, odpadki drzewne w lesie – Musz. /3 i Km./, *charabuzie* – Musz. /1 – niepewne/, *łabuzie* – Tyl., Musz. /2/. – Mag. SGP Ø.

chuchnawy – zob. *chachnawy*

chykać – 1. odbijać się – Musz., Tyl. /*Chyкло mu sie!*; 2. łąkać, zanosić się: *Chyka w płaczu* – Musz. /Km., 1. wątpl./, Mag. SGP Ø, tylko *hylkać* w tym znac. ze Śl.

ciabrać /sie?! – kapać się, rzucać się w wodzie, chłapać się – Musz., ts. Sromowce Wyż. n.-tars. MPKJ I 69. Por. K I 220: *c. się* od Łopusznej n.-tars. W Tyl.Ø. W PPod. 174 *ciaprać się* ‘myć się’.

ciumrak – popychadło, niedojda – Musz., Tyl. – Mag. SGP tylko *ciuma*, *ciumajda*, *ciumak*, *ciumra*, *ciumraga* z Liman., K Ø.

- cmorkać** – pociągać nosem – Musz., Tyl.: wg Km. *smoktać* ‘pić’, co wątpliwe – Mag. SGP Ø.
- cutro** – zob. *ciutro* w gr. II.
- *czatyna** – cetyna, gałązki jodły i świerka – Musz., Tyl. To samo na Spiszu cz.-śl., zob. Vážný 189.
- czerebla** – jakaś mała rybka /strzelba?/ – Musz. /Wiśn., 1/ – Mag. SGP Ø.
- czubrać** – szarpać za włosy – Musz., Tyl. Por. podhal. *cubrzyć* i kasz. ts. Mag. SGP – Sychta I 178.
- +czuchać** – myć, szorować ostrą szczotką /podłogę/ – Musz., Tyl. /wg 5. „to po rusku!/: MAGP m. 179: *fosty cuxać* – Niedzica; także ‘wachać’ i ‘trzeć na tarle’. SW w innym znac. – Ziemia IV 784 mylnie: *czuchrać*.
- *czyrać, poczyrać** – wymieniać się: *poczyrali się* – Musz., Tyl., zob. niżej *czyranka*. Por. podhal. *ciarać się*.
- czyranka** – 1. zamiana, wymiana, głównie małżeńska – gdy dwaj młodzi żenią się – jeden z siostrą drugiego – Musz., Tyl.: *Na czyranke poszli* /Tyl. 6/; 2. także gdy ktoś kupił coś niekorzystnie /Musz. 2/ – Mag. SGP Ø.
- czyrpiel** – przerębla – tylko Musz., bo w Tyl. Ø/3/: *czurpiel*, /Wiśn./ *czerpel*. Mag. SGP Ø.
- *daco**, dop. *daczego* – coś, byle co – Musz., Tyl. powszechne, ts. Mag. SGP z Orawy cz.-śl., ale także z Beska sanockiego.
- *dagdzie** – gdzieś, gdzieniegdzie, byle gdzie – Musz., Tyl. – powszechne. Mag. SGP Ø.
- *dakiedy** – kiedyś (prawdop. też ‘byle kiedy’) – Musz., Tyl. – jw. Mag. SGP ‘niekiedy’ – Orawska Połhora /Cz.śl./
- *dakto**, dop. *dakiego*, cel. *dakiemu, dakomu* itd. – ktoś, ktokolwiek – Musz., Tyl. (powsz.), Mag. SGP z Orawy cz.-śl.
- *daktóry** – którykolwiek – Musz., Tyl. (powsz.), Mag. SGP z Orawy cz.-śl.
- dohadać się, *zdohadać się** – dogadać się, domyślać się, zorientować się – Musz., Tyl. – Mag. SGP ‘domyślić się’ – z Lubatowej i Krościenka W. /krośn./
- dryndać** – biec – Musz., Tyl., *podryndować* (w Musz. raczej *-uwać*) – Micz.; Mag. SGP ‘lecieć truchcikiem’ z dąbr.-tarn., por. Musz. /3/: *Ale drynda ten koń*. K I 380 w innych znac.
- dudonić** – „mówić wielokrotnie bez skutku” /Wiśn./ – Musz.: *Nie dudoń tylo!* – Zob. *nadudać*. K i Mag. SGP Ø.
- dziady** – ciasto na mleku, pokrajane w płaty, polane masłem i posypane serem – Ziemia IV 783.
- dziagać** – kopać kilofem – tylko Tyl. /5/. – Mag. SGP tylko *dziagan* ‘rodzaj motyki’ z rzesz., SW I 630 (pod: *dziachnąć*) znac. 2: ‘uderzyć’. K I 424: *dziakać*.
- dziama** – gęba (zwl. otwarta) – Musz.: *Coś tak dziame otworzył?* /1/; Mag. SGP w innych znac. z pd. Polski. W Tyl. Ø.
- dzilinkać** – dzwonić – Tyl., /Musz./; wyraz raczej dziec. Mag. SGP Ø.
- dzirgać, dz. się** – wieszać się, chwytac się czegoś, czepiac się – Musz., Tyl.: *Nie dzirgaj się po tych płotach* /6/. – Mag. SGP Ø, K I 431 z Podhala

fakło – Musz., Tyl. /5/, ts. Ziemia IV 744, **fakła** /6/, **fakula** – Musz. /Micz./ – 1. wiązka szczypek połupanych z suchego drąga sosnowego, zapalana jako pochodnia przy połowie ryb /1, Micz./; 2. pochodnia zapalana na Rezurekcję – Tyl. /Musz. 3?/; pochodnia używana przy połowie ryb – Ziemia jw.; Mag. SGP **fakło** ‘pochodnia’ – z Podhala, K II 4 **fakła** z Podh. i in. okolic.

***fryśny** – rażny, żwawy, prędko – Musz., Tyl.

***fryśno** – żwawo, prędko – Musz., Tyl. **skoro**; Mag. SGP i MAGP XII m. 578 z Musz. /Lud XIV 253/; K II 31 także z Podhala.

***gańcz** męs. – wada, przygana, „feler”- Musz., Tyl.: Taki gańcz ma – Mag. SGP tylko z Krościenka W. krośn.: ‘cechy ujemne bydła przy kupnie’.

***girgi, na g.** – na plecy, na barana: *brać na girgi, chodź na girgi, pójdziemy hajty* ‘na pole’ – Tyl., Musz., ale /1/: **hajci**. Mag. SGP Ø.

głózdzić, przygłózdzić – przygwoździć i gwoździć – Musz. (= gwoź-).

głuszka – gorączka – Musz. /3/. Mag. SGP Ø w tym znac.

golica – gołe miejsce w górach – Musz., Tyl. Ø. Mag. SGP /Sychta I 337/ z Kasz.

goldyr – goły, ubogi – tylko Musz., Tyl. Ø. Mag. SGP i K.Ø.

gradusz – gradus, stopień w kościele – Musz. /3/ i /Micz./, inni: **gradus**.

granik – ręczny wyciąg mechaniczny do układania stert pni, drzewa – tylko Musz., Tyl.Ø. Mag. SGP tylko z Samocic dąbr.-tarn.

halandra – Tyl., **haladyja, haladryja** – Musz. – duża sala, **halandryje** /?/ – wysokie mieszkanie /tylko Wiśn./ – Mag. SGP Ø.

+ **halęga**/ – gałąź – Musz.: Lud XIV 253 i /3/, ts. w Mag. SGP. K Ø.

harpagan – przewz.: mocny, chytry – Musz., zły człowiek, „niedotykan” – Tyl. /5/, bezczelny, natrętny, chamowaty – Tyl. /6/. Mag. SGP jeden zapis z b. pow. suskiego.

hojkier – „nic z tego”, „figa z makiem” – Musz., Tyl. – Mag. SGP Ø.

horbek, horb – pagórek – Musz., Tyl., por. przysłowie: *Zje sie i na horbie, jak tylko jest w torbie*. Fon. ruska = ‘garb, garbek’, Mag. SGP Ø.

***howeda** – przewz. = smętek wściekły – Musz., Tyl. – Por. podhal. **howieda** ‘bydło’ lub ‘drób’. – Mag. SGP Ø.

***huk-jarek** – osobliwe zestawienie ‘duży potok’ – Musz. Por. **jarek**. – Mag. SGP Ø.

huścić sie – wg Wiśn. ‘bawić się, tańczyć, szaleć’; wg /5/ w Tyl. Ø, wg /6/ tylko przenośnie: **przehuścić** – przepuścić (majątek). Mag. SGP w znac. 1.-Ø.

hyn – tam – Musz. /2/, Wiśn., wg /1/ tylko **hynok**, w Tyl. tylko **hań**. Mag. SGP Ø.

***hynten** – tamten – Musz., Tyl. tylko **hańten**. – Mag. SGP Ø.

***jak raz!** – wykrz. – part. ‘właśnie!’ – Musz., Tyl.: Jak raz się udało!, także ‘dobrze mówicie’ /6/.

jalmużnik, -ica – dziad, żebrak, – żebraczka – Ziemia IV 784.

jarek – potok – Musz., Tyl. – /tylko 5/ +j.: *na jarku woda*; ts. z Jurgowa spis., por. też Vážný 196: **jarek** – słowac. **jorek** ze Spisza cz.-sł., poza tym Mag. SGP Ø.

+**kapać** – biedować – tylko Musz. – Lud XIV 253. Mag. SGP w innych znac.

kapra – zastygła ropa w oku – Musz.; Tyl. tylko **kaprawe oczy**. Mag. SGP Ø.

- +każne lochy** – więzienie – Musz.; Tyl.Ø, Mag. SGP Ø.
- kied, ked** – kiedy – Musz. /Lud XIV 253 /? Mag. SGP Ø.
- kickać sie** – kiwać się – Musz. /u Km.: *kieckać się: kieckała mi się głowa!*, Tyl. Ø.
Mag. SGP z Mszany Gór.: *Cos tak kyckos?* (o chodzeniu) – ts. Musz. /3/. – K II 336: *kickać* – wodą pryskać – z Podhala /Chochołów/.
- kienąć** – wypaść: *Nie wychylaj się, bo kieniesz* – Musz. /4/; Mag. SGP Ø.
- *kiltać** – kuleć – Musz.; w Tyl. Ø; Mag. SGP Ø.
- kiltak, kiltawy** – kulawy – Musz., Ziemia IV 744 *kitawy* /?/, w Tyl. Ø; Mag. SGP Ø.
- kirtak, kirtawy** – pokręcony – Musz., np. drzewo kirtawe. Mag. SGP Ø.
- *kitkać** – łaskotać, ckliwić – Musz., Tyl.: *Nie kitkaj mnie* – K II 358 z Ropcz., ale też z Kaszub – Lorentz. Por. Vážný 240 *kickać* ze Spisza cz.-śl.
- klipać** – mrugać oczami – Musz., Tyl. – Mag. SGP ts. z Huty St. buczańckiej.
- kobza** – jako przew. ‘dorosła dziewczyna’ (po trzydziestce): *stara kobza*: Musz., Tyl. – Mag. SGP Ø.
- kocie pazurki** – rośl. ukwap (*Antennaria dioica*) tylko Musz. /2/, *kocie łapki* /?/.
Mag. SGP i K Ø.
- kocury, kocurki** – gat. dużych poziomek – tylko Musz., Mag. SGP Ø.
- *kolak** – oset – Musz., Tyl. /6: *bodak*/; Mag. SGP w innych znac. K II 398 ‘cierń’ z Ropcz.
- kopanice** – sanie wiejskie dwuczęściowe – Musz., Tyl. – Poza tym SW II 46, Mag. SGP oraz MAGP II m. 51 *kopanice* to ‘płozy sań’ – z pd.-wschodn. Polski /K II 424 w tym znac. Ø/; zatem w znac. ‘całych sań’ to wyraz muszyńsko-tyliccki.
- kózka** – kołowrotek typu ławczkowatego (ukośny) – tylko Musz. Wraz ze znikaniem desygnatu zanika też zapewne i wyraz. Mag. SGP Ø.
- kurcza** – narośl – Ziemia IV 784.
- +kurdafija** – zamieć – Musz., w Tyl. *kurniawa*. Mag. SGP Ø.
- kurzyłka** – rogowa lub drewniana pochewka na oselkę do ostrzenia kosi – Musz. i Tyl. /2: *kuzulka* ?/. Mag. SGP Ø.
- kuszczyca** – gatunek suchej trawy na halach – Musz., Tyl. *psiarka* /6/, a więc to *Nardus stricta*; *kuscycza* // *kozia broda* podana przez /5/ wydaje się wątpliwa, bo ta druga nazwa oznacza ‘kozibród łąkowy’ (*Tragopogon*), K i Mag. SGP Ø.
- kwara** – dziecko łakome, ew. i dorosły – Musz., ts. Ziemia IV 783, w Tyl. Ø. Zob. *skwarny* i *kwarować, pokwarować*. Mag. SGP Ø.
- kwarować, dok. pokwarować** – wyjadać, wykradać smaczne kąski – Musz.; Tyl. Ø. Mag. SGP Ø. Ziemia IV 783: *skwarować*.
- lapnąć, lapsnąć** – upaść, przewrócić się – Musz., *llapnąć!* – Tyl. – Zob. -ps-. Lud XIV 253, poza tym Mag. SGP i K Ø.
- *lubować** – kochać, podobać się itp.: *nie lubuje coś komuś* – tylko Musz. Mag. SGP Ø w tym znac. (tylko ‘smakować, służyć komuś’).
- +łobości: o łobości!** – ołaboga! – tylko Musz. – Mag. SGP: *łobości kany!* z Zebrzydowic ciesz.

- *lolo** – dziecinne ubranie (jęz. dzieci.) – Musz. /3,4/. Mag. SGP *lola* ‘czapka bez daszka’, ‘koszula’ ze Sromowiec W.
- labuzie** – gałęzie, odpadki w lesie, „sęki” – Musz., Tyl. – gdy Mag. SGP i K III 57 ‘zielsko wodne, tatarak’, także ‘łodygi ziemniaków’ z róż. okolic. Zob. *chrabuzie*.
- lazuga** – ciemięga /?/ – Ziemia IV 763.
- logosz** – ulicznik – Musz. /Lud XIV 253/, ts. Mag. SGP; ‘pasterz nieporządny’ /3/,
lagasz – próżniak wg Ziemia IV 763, zapewne mylnie.
- lojnąć** – uderzyć – Musz. /Lud XIV 253/, Mag. SGP – także z Czchowa brzes.
- mamlawy** – rozlaży /człowiek/ – Musz., Tyl. – Mag. SGP ma tylko ogólnogwar.
mamlać, a SW II 869 gwar. *mamlak* ‘człowiek niewyraźnie mówiący’.
- mamutla** – stara kobieta – Musz.
- *milojcasyna** – wykrz., a zarazem przysł. ‘szybko’ – Musz.: *Za m. już zrobił* (tj. za czas potrzebny na przeżegnanie się); Tyl. Ø.
- */mincelak/** – kieliszek – tylko Musz. /Folw./; Mag. SGP Ø.
- +morel** – pierwiosnek (*Primula elatior*) – Musz. /tylko 3 i Wiśn./; Mag. SGP Ø.
- murać** – wyczekiwać przy murze, aż bawiący się w muranego zdołają się skryć – tylko Musz.; Mag. SGP Ø w tym znac.
- muranka** i **murany** – zabawa w chowanego – w muranego – Musz.; Tyl. Ø; Mag. SGP Ø w tym znac..
- myklać** – płatać /2/: *pomyklane* /y ?/, *pomyklało się* – tylko Musz.; Mag. SGP Ø.
- nadudać** – nagadać: *Alem ci nadudala* /Musz. 2/. – Mag. SGP Ø, tylko o śpiewie dudka.
- *nakło** – mielizna, wyspa na rzece – Musz.; Tyl. Ø, Mag. SGP Ø.
- /niemina/** – to, ‘co nie mówi’, a więc ‘zwierzę’ – Musz.; Mag. SGP Ø.
- *nono** – part., o różnych znaczeniach: ‘ino, zaś, potem’, przynaglenie itp.: *Nono mi daj spokój* /2/, *Nono podaj to* /6/ – Musz., Tyl.; MAGP m. 509 tylko w znac. ‘tak’ – 513/89, także Ciesz. ‘tak, tak’, kasz. ‘sprzeciw’ – Sychta III 208.
- odomasz** – przyjęcie urządzone przez właściciela po skończeniu budowy lub innej roboty (po wykopkach, młócce), gdy poczęstunek po postawieniu wiechy na domu to *wichowe* – Musz., Tyl. – w tej formie (zniekształcony góralski *haldamas* z węg.), ale z mazurzeniem: *odomas* tylko Kacze /Spisz cz.-śl./ – AJPP m. 278.
- odrajdać** – zgubić – Musz.: *Gdzieżeś to odrajdał?* – i Tyl. /ale 5: tylko ‘stracić’/, Ziemia IV 783 – ‘odejść’ /?/; Mag. SGP cytuje tylko Musz. /Lud XIV 253/.
- ohlawiec** – ogłówka, część uprzęży na głowie konia – Tyl. – Mag. SGP z Huty (Orawa cz.-śl.), ale w innym znac., poza tym: *ohlówka* ‘uzda, uździenica’ z Raciborskiego.
- okopka** – czub przy mierzeniu rzeczy sypkich: (talerz) z okopką – Musz., Tyl.:
z *okopką, okopisto.* – Mag. SGP w tym znac. z Zarytego n.-tars.
- olupany** – ochlapany (błotem) – Musz., Tyl. – Mag. SGP Ø.

- omieluch** – człowiek roztrzepany, niepoważny – Musz., Tyl.; Mag. SGP Ø, K III 442 tylko *omielacz* ‘plotkarz’ z Podhala.
- uoktusa** – kobieta spoza Musz., która tu wyszła za mąż – tylko /3/.
- opawać** – wyrabiając w korytku chleb na bochenki osypywać je mąką; *opawało się chleb w waganku* – Tyl. /6/. Mag. SGP: *uopować na ńeckach* z Ciesz., także *opalać* ‘siać, wiać, oddzielać plewy od ziarna, czyścić kaszę’ – z Puławskiego.
- *paciepa** – bezdroża w górach, krzakach, przepaść, zagubiona ścieżka – Musz., Tyl. – Mag. SGP w innych znac. ‘błoto ze śniegiem’ – z Mazowsza.
- pagacz** – placek z tartych ziemniaków, pieczony pod blachą, gdy *bulanik* – na blasze – Musz., Tyl. – Mag. SGP z Podhala: ‘zakalcowate pieczywo’, ts. K IV 9, ale w f. *pagaj*.
- +paski** – duże chleby pieczone przez Łemków na Wielkanoc. Mag. SGP tylko 1 zapis z Huty St. buczańskiej – ‘pieczywo wielkanocne’. Oczywiście od Paschy.
- planny** – płony, nieudany – Musz., Tyl.: *planna twoja żona*. Wg Km. *planny, plannik* – drań, łotr. – Mag. SGP tylko *plany* i *plony*.
- plasanki /płasaŋkî/** – małe sanki. – Mag. SGP Ø.
- płyt** – 1. prom na Popradzie – Musz. /2/, informacja starego flisaka; 2. wg Km. ‘tratwa’, wg K IV 145 ‘część tratwy zbita z kilku lub kilkunastu kłoców’ – /z Litwy/; Mag. SGP również ‘prom’ ze Śląska /Olza rybn., Tworków racib./ – ‘tratwa’ z Suwalskiego. Ze względu na duże odległości tych dialektyzmów można wyraz uznać za typowy dla Musz.
- poczpicie się** – potknąć się – Musz. /2/, *poszpornąć się, zaszportal się* – Tyl. /6/, wg Km.: *poczpotknąć się* /?! – Mag. SGP Ø.
- +poćpiega** – przewz. – Musz. /4/ i Km.: *poćbiega*; por. Reczek /St. stp. 332/: *poćbiega* ‘rozwódka’, SJP VI 593 „daw.” ‘włóczęga, obieżyświat’, ts. SW IV 329. – Mag. SGP tylko *paćvjeka* ‘niezgrabny’ – z Borów.
- podlewa** – sos – Ziemia IV 783.
- podoba** – piękność – Ziemia IV 763.
- podryndować** – biec – Musz. /Micz./, *podryndać* /3/; Mag. SGP ts., ale w znac. ‘robienie masła’ – Sandom.; K Ø.
- podszkulić** – uderzyć, rzucić twardym przedmiotem, zranić kamieniem nogę człowieka lub zwierzęcia, okulać ją – Musz., Tyl., ts. Mag. SGP z Lubartowej krośn. /!/
- +polindra** – włóczykij, obibok – tylko Musz. – Mag. SGP Ø.
- polucha** – latawica, nie szanująca się dziewczyna – Musz., Tyl. – Mag. SGP Ø.
- *pomytek** – szmatka do zmywania naczyń *myjak* // *pomytek* – Tyl., *pomytko* – Musz. /2/. – Mag. SGP Ø.
- popereczny** – 1. przewrotny, niezgrabny, 2. poprzeczny – Tyl. („z ruskiego”: *na piperek*), Musz. /wg 2:/ *+pupereczny* ? – Mag. SGP Ø.
- *porandać, porańdać** – porazić, sparaliżować – Musz.: *A bodaj cie porańdało!* /2/, – *ndało* /Km./, *poryndalo* – Tyl. /5,6/; Mag. SGP Ø.
- *poraza** – przewz. ‘poczwarą’: *psia porazo, ty porazo!* – Musz., Tyl. – Mag. SGP Ø.

poruntować – zdemolować, rozrzucić – *Musz., Tyl., także *sporuntować*. – Mag. SGP Ø.

posada – dom – Ziemia IV 698.

poszpornać się – *poczpocić się* /zob./ – *potknąć się*, por. K IV 290 *poszpotać się* ‘zawadzić o coś, utknąć’, *poszpotać* w innym znac.; Mag. SGP *poszpornać* w in. znaczeniu.

**pójd* – strych – Musz. +*puit* – /2/, Tyl. Ø, ale znane, por. ruskie *pid*; SW IV 332: *Podek, Pójd* ‘podniesiona część przestrzeni, np. w młynie’. Mag. SGP Ø.

pryczo /nij./ – prycza, wyrek – Musz., Tyl., Micz.: *prycze* sic!?! /4/: *prycze* /1/. – Mag. SGP nij. – Zaryte i Żarnowiec krośn.

pryskadelko – sztuczny ogień choinkowy, tylko Musz. – Mag. SGP Ø.

przehajsnąć – przeciągnąć kijem – Ziemia IV 783.

przeklusieć – przecierpieć – Musz. /Lud XIV 253 i ts. Mag. SGP/.

**przepiórka* – przepierka, bielizna z jednego prania – Musz., Tyl. – K i Mag. SGP Ø.

przystaś – przybysz, który ożenił się z muszynianką czy tyliczanką – Musz., Tyl., ten, który przyszał /tak 5/. Mag. SGP w podobnym znac. z Podwilka n.-tars. ‘zięć’, ale obelżywie: *ty pśistaśu!*, a z Jabłonki na Orawie w ogóle ‘obcy człowiek, który zamieszka we wsi’.

**psia poraza* – przezw., zob. *poraza*.

purhykać /?/ – biec szybko – tylko Tyl. /6/, Mag. SGP Ø; zob. *szpurligać*.

puryc – Musz., Tyl. /Wiśn., 6/ *purec* /2, 5/ – nadęty, zarozumialec, „ekstra-pan”, „prync” /2/; Mag. SGP Ø, SW V 437 tylko ‘bogacz żydowski’.

putnia – jako przezw. – Musz. /*4, Micz./ Inni inform. Ø.

pyc – ?; *na pyca żyto wiązq* – Musz. /Km., +4/. Mag. SGP Ø.

**reciaz* – łańcuch – Musz., Tyl. – Mag. SGP tylko *reciąż* ‘skobel’. Por. podhał. *reciązki* ‘kajdany’ i ogólne *wrzeciądze*.

**reciazka* – mały łańcuch – Mag. SGP tylko z Orawy cz.-śl.: *ryciażka, reciażek, reciaszek*.

**rodle* – małe sanki – Musz.; ts. Mag. SGP: Młyny Mogilańskie, b. p. międzychodzki. Zob. *plaszanki*.

rom – półka z szafeczką, wnęka w ścianie – tylko Musz. – Mag. SGP w tym znac. Ø.

rozziobrzony – rozziłoszczony – Musz., Tyl. – Mag. SGP Ø; por. K V 63: *rozziobrzyć* – rozgniewać – od Tarnowa, zob. *ziobrzyć*.

**runtować* – stukać, tłuc /Musz. 2, Tyl. 6/, rozrzucać /1/. – Mag. SGP ‘hałasować’ z Orawy cz.-śl.

**ryc* – rzyć: *idź do rycy!* – Musz., Tyl. /jako łemkowski./ – Mag. SGP Ø.

schorować – zachorować – Musz. – Mag. SGP tylko ‘zmizernieć przez chorobę’ – z Kramaska.

**serbać* – siorbać – Musz., Tyl.: *serbie* /3 os. – 2/, Mag. SGP Ø.

sirda – opuszczony, obdarty, nędzny, tylko Musz.: *Wygładasz jak sirda*. Mag. SGP Ø.

- skożlić się* – Musz. – Km., Tyl.: ‘przespać się z kim’ (o dziewczynie) /5/, czego nie potwierdził /6/: tylko *przespała się, skozaczyła się*, Musz. /3/ – o kimś, komu się coś nie udało. Mag. SGP Ø.
- skwarny* – łakomy – Musz., Tyl., *kwara*. Mag. SGP Ø, tylko ‘upalny’ – oraz *skwara* – jako przewz.
- **stryjanka* – /2, 3, 5/, +*stryinna* /1, 2, 3, 5/, *stryjna* /2, 6/, *stryna* /4/. – Mag. SGP *stryna* i *stryno* (jedno *n*).
- styrmosić* – potarmosić, potargać – Musz., Tyl. – Mag. SGP: Ślemień żyw. K V 232 *stermosić* ‘pomiać’ z lubels.
- styrzeć* – wystawać – Musz. /Lud XIV 253 i Ziemia IV 763, ts. Mag. SGP/.
- suchandra* – człowiek suchy – Ziemia IV 763.
- suszki* – suchy nawóz zwierząt – tylko Musz. – Mag. SGP Ø. w tym znac.
- +*szabliki* – zapalki, por. podh. +*śfabliki* – Musz. /4/, wg /3/ tylko: *patyczki*. – Mag. SGP Ø.
- szanta* – nieporządek – Musz. – Mag. SGP Ø, SW w innych znac.
- szantać* – niezgrabnie tańczyć, deptać, Musz.: *Szantał mi po nogach; sance po nogach* /1,3/. Tyl. Ø. Mag. SGP o chodzie ‘chwiać’.
- szantawy* – krzywonogi – Musz., także Ziemia IV 744. – Mag. SGP tylko w Ciesz. /Kozakowice/: ‘chwiejny, koślawy, szmatławy’.
- szordek* – płytki i ostry nurt rzeki – Musz., Ziemia IV 687 mylnie: *na szorkach*, Tyl. Ø. Mag. SGP Ø.
- **szpariki* – krótkie sznurówki do butów – Musz. /4/, dzieci i /3/ – Ø. Mag. SGP Ø.
- **szpotać /się/* – potykać się – Musz., Tyl.: *zaszpotał się* ‘utknął’. Mag. SGP: *szpotać się* ‘ts.’ – Lubatowa krośn. //I. SW VI 659 tylko *szpotawy*.
- +*szpryca* – drążek do promu /płytu/ – Musz. Tyl. Ø. Mag. SGP z Jelenia tczew. ‘do drzewa’, i ze St. Sącza ‘krótkie wiosło do odbijania się od brzegu rybaka w łodzi’. W tym znac. *szprysa* K V 317 znad Wisły.
- szpurligać* – biec szybko natychmiast: *Szpurligaj do szkoły!* – Musz., Tyl.: *purhykać* /?/: *purhykaj prędko!* – Mag. SGP Ø.
- **szulirz* – podlizywacz, donosiciel, skarżypyta – Musz., *szulir* – cygan przewrotny – Tyl. Mag. SGP Ø.
- ściżyć* – naglić, popędzać do roboty – Musz. /Lud XIV 253/ – ts. Mag. SGP oraz z Krościenka Wyżnego krośn.
- śliniawy* – śliniący się, np. podczas mówienia – Musz., Tyl. – Mag. SGP tylko *śliniaty*.
- ta* – part. o różnych znaczeniach, dodawana do innych wyrazów, zob. niżej.
- tady* – tędy, ano – Tyl. i Musz. /tylko Micz./.
- ta faj!* – no dobrze!, na, masz – tylko Musz.
- takoj-tak* – part., zaimek przysł. potakujący: tak to, tak – Musz., Tyl. /wg 5: „z ruskiego”. – Mag. SGP Ø.
- +*talancać* – toczyć się z góry na dół, (dawna zabawa dzieci), przewracać się – tylko Musz. – Mag. SGP Ø.
- tamędy* – tamtędy – Musz., Tyl. – Mag. SGP Ø.

taradajka – wózek dwukołowy – Musz., Tyl. – Mag. SGP z Huszczy bielsko-podl. w innych znac.

telaga (może *talaga*) – połowa wozu: przednia *t.* i tylna *t.* – Musz., Tyl. /Km.: *telega* ‘wózek dwukołowy’/. Mag. SGP *talaga* – Lubatowa krośn. i *telega* ‘zniszczony wóz’- Lubels.

tłoić – mieć pragnienie: *ale mie tloi* – Musz. /3/; Lud XIV 253 i ts. Mag. SGP.

tompielec – topielec – Musz. Tyl. Ø; K V 392: *tąpielec* z Sąd.

trawnica – płachta na trawę – Musz. /Ziemia IV 714/.

trutło – Musz., Tyl. *trutro* /2, 6/, *ciutro* – Tyl. /5, 6/ – przew. ‘nieudany człowiek’ lub ‘coś nieudanego’, ‘człowiek niewesoły, zachmurzony’ /2/. – K V 426: *trutro* ‘o podstarzałej pannie lub starej kobiecie umizgającej się: to stare trutro z Krak.’

turlikać – biec prędko – Musz. /3/ ?, Mag. SGP Ø, tylko o dzwonekach owiec i grze na flecie.

/ujno/ /męs./, dop. *ujna* – wujek – Musz., przeważnie *wujek lujek/*.

***uwadzić** – uwiązać – Musz., Tyl. – Mag. SGP Ø w tym znac., K VI 52 jeden zapis bez lokaliz.

wagan – niecka na ciasto – Musz., Tyl. Mag. SGP i K Ø.

waganek – mniejsza niecka, korytko: *opawało się chleb w waganku*.

waltać – toczyć okrągłe pnie – Musz., Tyl. /wg 6 – *w./ – Mag. SGP i K Ø.

wanat – próżniak – Musz. /3 i Lud XIV 253/, ts. Mag. SGP – włóczęga /Ziemia IV 763/.

wiszka – wieniec wieszany pod powalą zamiast choinki (może raczej ‘szczyt choinki’ = ‘mała wiecha’) – Musz., także *weselna wiszka* – Ziemia IV 784, Tyl. Ø. Mag. SGP z Dobromilskiego, nadto w innym znac.

wolnawo w wyr. *na wolnawo* – niezbyt gęsto: ziemniaki rozgniecione z wodą – Musz. – Mag. SGP ‘powoli’; *wolnawy* ‘rzadki’ i ‘powolny’ z Ciesz. K Ø.

wyhad – grymas – Musz. Lud XIV 253, ts. Mag. SGP; /3/ jako „łemk.”

wykickać się l. **wykieckać się** – 1. wytoczyć się; 2. wykaraskać się (z czego) – tylko Musz. – Mag. SGP Ø.

wyplizić – wystawić (np. język) – Musz. /3, Lud XIV 253/, ts. Mag. SGP, Ziemia IV 763 mylnie z *-il-*: *wypilźniają sobie języki*; poza tym w formie *wyplęziać* l. *wyplęzać* z Ciesz. i pogranicza.

wyskirzać – wyśmiewać, naigrawać się – tylko Musz. – Mag. SGP Ø.

wyśpintać – wydłubać z mazołem, nieudolnie (np. kozikiem) – tylko Musz. – Mag. SGP i K Ø.

zachruscieć – zachrzęścić: *zachrusciało* – Musz., Tyl. /3, 4, 6/. – Mag. SGP Ø, tylko Sychta z Kasz. w in. znac.

zachłykać się – Musz. /1/, **zachykać się** /2, 3, Km./: *aż się zachykał z placzu*. W Tyl. tylko *zachłyśnąć się*, zob. *chykać* – Mag. SGP Ø.

zadzilinka – dzwonek – Musz., Tyl., zob. *dzilinkać* – Mag. SGP Ø.

zakciwy /1, Km./, **zakciwny** /2, 3/ – Musz. – mający zachcianki, Mag. SGP -wy – Śl., Włkp.

- zamamunić* – zmamić, znęcić, zabałamucić – Musz., Tyl. – Mag. SGP tylko *zamamulić się*.
- zapadź* – Musz., *zapaść* – Tyl. – dziura w lesie. – Mag. SGP z n.-tars. ‘przepaść’.
- zaszczypić* – wcisnąć coś w rozszczypany pień – Musz., Tyl.; K Ø.
- zaszpotać* – popłatać – Musz. – Mag SGP i K Ø.
- zaszpotać się* – potknąć się, zapłatać się – Tyl. /6/. Zob. *poszpocić się* i *poszpornać się*. Mag. SGP i K Ø.
- zazrak* – przezw. chłopca ‘smarkacz’: *Ty zazraku, po coś tu przyszedł?* – Musz., w Tyl. Ø. Mag. SGP jako wyzwisko z Ciesz., w Istebnej ‘cud’ i ‘cudak’, ‘cud’ na Spiszu i Orawie – ze słowac. *zazrak* ‘cud’.
- zdohadać się* – zob. *dohadać się*. Mag. SGP Ø.
- zgórzwany* – zmierzwiony, zmirwiony – Musz.; Tyl. Ø, Mag. SGP Ø.
- ziobrzyć* – 1. denerwować się, 2. narzekać, robić wymówki pod nosem. Musz., Tyl., *rozziobrzony* – rozszłoszczony. K i Mag. SGP Ø.
- zlómpić* – przetrwonić: *zlómpil, przetyrmanił* – Musz.; Mag. SGP i K Ø.
- złubować* – polubić – tylko Micz. i /4/; por. SW VIII 523 *złubić*. Mag. SGP tylko *polubować* ‘o lekarstwie’ z dąbr.-tarn.
- zmamunić* = *zamamunić* (zob.) – otumanić – Musz., Tyl.: *tak mnie coś zamamuniło*. – Mag. SGP tylko *zmamić* i *zmanić*, K *zmamić*.
- żywan* – grubianin – Musz. /3/ i Lud XIV 253, ts. Mag. SGP; K Ø.

Wyrazy muszyńskie zanotowane przez Km., Micz. lub Wiśn.

- babik, babisyn* – chłopak nieślubny /Km./ – K Ø.
- bliźnice* – bliźnięta, chłopak i dziewczyna. Tak PPod.165, także Mag. SGP i K I 90 z Mazowsza.
- bosorkania* – czarownica – Mag. SGP Ø.
- chapiec* – kij /Km., potwierdza też 4/. Mag. SGP i K Ø.
- ciabzia* – rzadka ciecz, rzadkie błoto /Km./ – Mag. SGP i K Ø.
- ciamatyszka* – jakaś roślina /Km./ – Mag. SGP i K Ø.
- ciura* – przezwisko /Micz./.
- czarnoksiężec* – /Km./ – K Ø.
- czerkać* – szczerkać, hałasować naczyniem /Micz./.
- fniukać* – węszyć /Km./ – Mag. SGP i K Ø.
- +*gańba* – hańba /?/ /Km./, SW I 51 jako stary wyraz ‘wstyd’. K II 53 z różnych okolic.
- garlak* – człowiek chory na tarczycę /Wiśn./ – Mag. SGP i K Ø.
- gliśnik* – glistnik, moje inf. tylko *jaskólcze ziele*.
- gonga* – ? /Km./: *Bo źle nie śpi, gonga wszędy* /Micz./ – Mag. SGP i K Ø.
- jerum!* – wykrz. ozn. narzekanie. – Por. K II 242 /pod *jel*.
- ksić* – kąsać, pożerać /Micz./ /3: *kusić!* – K i Mag. SGP Ø.

- kućkać* – ? /Wiśn./, ja znam jako prowincjonalizm sądecki /*kuśkać*/ – dłubać, nieudolnie robić; Mag. SGP ‘pitrasić’ z bielsk. śląs. K.Ø.
- kulesza* – potrawa z razowej mąki, *czyr*, podawana z roztopioną słoniną zamiast z mlekiem /Micz./.
- kwiczkania* – czarownica /?/ – Mag. SGP Ø.
- tydka* – /Micz./, inf. Musz. i Tyl. tylko *łódka* /*putka*/.
- macerania* – przezwisko – Mag. SGP Ø.
- modra maść* – ?; por. K II 180 *modry kamień* – Mag. SGP Ø.
- niekie* – niczym, niby, jakby – /Km./ – K Ø.
- odkla* – odkład, K III 398 tylko *odkiela*.
- paparyja* – czyr, bryja, mieszanka /Km./, zob. *czyr* – Mag. SGP Ø. K IV 31: *papara* ‘prażucha’ z Maz.
- parzeniec* – /Km./ Musz. /2:/parzonka /ɲk/ /3/: *parzenica* – ziemniaki lub sieczka zaparzone (dla bydła). – Mag. SGP tylko *parzenina*. K IV 44: *parzenice*.
- perlik* – duży żelazny młot gospodarski /Micz./.
- poziór* – uważać, zwracać na coś uwagę /Micz./.
- przefazować* – przetrzeć przez sito – /Wiśn./ – Czy nie pomyłka zam. *przefasować*? – K Ø.
- /ryngwa/* – rynna – /Km./: +*ryngwa* /1/, ale niepewne. Mag. SGP Ø.
- rzykać* – odmawiać pacierz /Km./.
- ślepak* – jaskier /Wiśn./ – Mag. SGP i K Ø.
- wyry* – wiry /?/ – zapewne ruska fonetyka.
- wralzczyć* – ‘miałzczyć’ /Micz./.
- zraz* – właśnie, akuratnie /Km./ = *jak raz* (zob.) – K i Mag. SGP Ø.

Drugą grupę osobliwości słownikowych języka Muszyny i Tylicza stanowią wyrazy gwarowe sądeckie (podegrodzkie)⁷ i góralskie, podhalańskie. Przedstawiam je tutaj łącznie, ponieważ wiele wyrazów góralskich, a nawet czysto podhalańskich, występuje w gwarze podegrodzkiej czy w ogóle w gwarach lachowskich, bądź to jako stary substrat góralszczyzny, która sięgała przed laty nieco dalej niż dziś i zachowała się jeszcze na terenie „górali łąckich” czy „kamienickich”, bądź jako wynik oddziaływania góralszczyzny na gwary lachowskie. Aby jednak ukazać wpływ zarówno podhalańskiej, jak i sądeckiej (podegrodzkiej) gwary na potoczny język muszynian czy tyliczan, wyodrębniłem oznaczeniami g. i p. wyrazy typowo podhalańskie, występujące wyłącznie lub przeważnie na terenie Podhala lub Gorców /g./ – czy też typowe dla gwary podegrodzkiej, ew. też o szerszym zasięgu, tj. południowomałopolskie /p./.

Do grupy góralskiej należą przede wszystkim wyrazy związane z kulturą pasterską: *koszar*, *koliba*, *baca*, *kirdel*, *howeda*, zapożyczenia słowackie i węgierskie: *falat*, *hasen*, *hawran*, *mlaka* – czy rodzime: *brzyzek*, *mirwa*, *sąsiada* itd.; do drugiej podgrupy, lachowskiej, zaliczyłem np. *chaćkać*, *harnasić się*, *du-drać*, *fras*, *rapy* i inne. Z wyrazów o szerszym zasięgu geograficznym, tj. południo-

⁷ E. Pawłowski, *Gwara podegrodzka...*

womałopolskim, włączyłem te, które stały się dosyć charakterystyczne dla gwar lachowskich i które na teren omawianych miast mogły się dostać tylko za pośrednictwem Sądecczyzny; tu należą typowo pd.małopolskie *dziopa*, *chodak*, *ciucmok*, *dudło*, *braja* i inne. Wreszcie trzecią podgrupę tworzą wyrazy, których źródło podhalańskie czy lachowsko-sądeckie trudno ustalić, np. *chocię* ‘źróbek’ jest dosyć pospolity na Podhalu, a równocześnie *chociórek* czy *chacica* to typowe dla Podegrodzia synonimy ‘źróbka’ czy ‘młodej klaczy’, *wirch* to wyraz góralski, ale pospolity też w południowej Sądecczyźnie, a także w gwarach ukraińskich (*werch*). Wyrazy tej podgrupy nie mają żadnego oznaczenia.

Słowniczek grupy drugiej

- g. *bacza* – bacca, kierownik gospodarstwa szałaśnego na hali – Musz., *baca* – Tyl.
 +*baraba* – przybysz, który zamieszkał w Musz. lub Tyl.; Wiśn. *barnaba* !?! – Musz., Tyl. /6: *pojak* ‘przeklętnik’/. – Mag. SGP: ‘włóczęga, andrus, zawalidroga, lump’ – z Ciesz., Żyw., Lim., Krak. i z Krościenka Wyżnego krośn. – a więc wyraz południowy.
- p. **bejdok* – przew. ‘niedolega, głuptak’ – Musz., Tyl., por. PPod. 165 – pd. Młp., także NS. /Ziemia IV 744 mylnie: *hejdak*/.
- **braja* – b. rzadkie błoto – Musz., *bryja* – Tyl.: K I 114 – pd. Młp., PPod. 167: *brajka* = mieszanka, potrawa z mąki i wody.
- bryd*, *bryć* – coś brzydkiego – Musz., Tyl. – K I 124 z Sąd. Km. także *brid* !?/.
- g. *brzyzek*, *brzyżek* – mały brzeg, stok góry – Musz., Tyl.; K I 126 z Podhala. Wyraz typowo góralski [E.P.].
- burdać*, *poburdać* – mierzwić, pomierzwić, zniszczyć – Musz., Tyl.; K I 139 bez lokalizacji i *burtać* z pd. Młp. Por. *rozburdać*.
- chaczur* – młody koń – Musz., Tyl., zob. *chociórek*.
- p. *chaćkać* – pracować bez wytchnienia – Musz., por. PPod. 189: *xaćać* = *xaruwać*.
- p. **chodak* – chłopak – Musz., Tyl. i pd. Młp. po Kraków i Tarnów, zob. E. Pawłowski, *Z historii i geografii wyrazów polskich: dziopa i chodak*, Pr. Fil. XVIII, cz. 4, Warszawa 1965, s. 89-112 i PPod. 192.
- **cholośnie* – spodnie z folowanego sukna wiejskiego – Musz., Tyl. – Wyraz nie znany w Pod., ale not. z Piwnicznej n.-sąd. /Moroz. I 49/, ze St. Sącza („Ciepłe cholośnie z parzenicami górale noszą”), z Lim., Ochotnicy n.-tars. /Mag. SGP/. Poza tym na wschodzie od Dukli po Lubels. /ibid./, a AJPP m. 385 także ze Spisza cz.-śl. Na Podhalu: *portki*.
- chybać* – biec, iść: *chybaj! chodź!* – Musz.; K I 213 z pd. Młp. po Będzin, Kielce i Ciesz. Por. PPod. 193: *xypkać* ‘skakać’.
- chycikiem* – szybko – Musz.; K I 213: *na chycika* z Kaliskiego.
- ciabrać się* 3 os. *ciabrze się* – kąpać się – Musz., Mag. SGP i K I 220 w podobnych znac. z Podhala.

- p. **ciasek* i **pociosek* – drewniane narzędzie do wygarniania węgla z pieca piekarskiego; MAGP IX m. 444: *ciosek /ciasek/* z pd. Młp. po Wadowice, Tarnów.
- p. *ciućmok* – przezw. ‘zakuty łeb’ – Musz., Tyl.; por. PPod. 175 i K I 241 z pd. Młp.
- *ciutro* – przezw.: kobieta niegustownie ubrana, w udziwnionym stroju, a w jej mniemaniu elegancka – Musz., Tyl., u Wiśn. *cutro* – K Ø. Mag. SGP: *ciutra /Zaryte/, ciutrak /Mszana D., Wadow., Ropcz./*, także */c./* NS. Zob. *trutro* i *tru-tło* w gr. II.
- g. *czatyna* – cetyna, gałązki drzew iglastych – Musz., Tyl. – W tej formie Kacze (Spisz cz.-sł. Mag. SGP, Vážný 189).
- p. **czyr* – potrawa z mąki rzuconej na wrzącą wodę, brajka, mieszanka – Musz., Tyl. – por. PPod. 173: *cyr* i K I 241 pod *czer* a. *czyr*.
- g. *dotła* – dokąd – Musz., Tyl. – K I 359: *dotela* z Podh., ale także z Mazowsza.
- g. **duchan* – tytoń – Musz., Tyl. – K I 386 z Podh. jako wyraz prawie zapomniany !/.
- g. *duchota* – zaduch – Musz., Tyl., por. K I 387.
- p. **dudło* – pusty pień drzewa – Musz., Tyl., K I 389 z Ropcz.: 1. drzewo wybu-twiałe; 2. człowiek nieruchawy; PPod. 178 znac. 2.
- dudrać* – mruzczyć, mówić pod nosem, z niezadowolaniem – Musz., por. PPod. 178: ‘dłubać’, *d. się* ‘guzdrać się’ NS i K I 389 z Podhala i bielsko-bials.
- durkać* – zob. *zadurkać*.
- dziad* – ława z urządzeniem do przytrzymywania kawałka drewna przy struganiu – Musz., Tyl. K I 422 z Podhala (w tym znac.).
- p. *dziopa* – dziewczyna, córka – wyraz charakterystyczny dla pd. Młp. z wyj. Podhala, Spisza, Orawy; także NS i inne miasta, por. E. Pawłowski, Pr. Fil. XVIII cz. 4, Warszawa 1965, s. 89–112.
- g. *fałat* – kawał /pola, placka/ – Musz., Tyl., por. K II 5.
- p. *fras* – diabeł: *Fras by to wziol!*, ale też: *Cygani jak fras.* – Musz., Tyl.; por. PPod. 182: *Kis fras?*
- +*gnieciuch* – siodło, zmora, także o człowieku – Musz., Tyl. ‘zmora’. Mag. SGP z pd. Młp., ts. K II 94.
- +*harnasić się* – awanturować się, wadzić się, wyładowywać nadmiar energii w ruchu – Musz., Tyl.; por. PPod. 190 ‘tłuc się, hałasować’ i K II 170 w różnych formach po Kraków i Ropczyce. Por. podhal. *harnaś*.
- g. **hasen* – zysk – Musz., Tyl. – por. K II 172. Wyraz typowo podhal.
- hawok* – tu – Musz., Tyl. – MAGP XI 507, 508 pd. Młp. Zob. *haw* w gr. III.
- g. */hawran/* – gawron – Musz. /Wiśn./.
- g. **howeda* – przezw. = smętek wściekły – Musz., Tyl.; por. podhal. *howieda* ‘bydło’ i K I 192: *howado*.
- g. *hej* – tak – Musz., Tyl. – por. MAGP XI m. 509: Podh., Spisz, Orawa, Gorce.
- +*huśle* – skrzypce – Musz., Tyl. (ze słowac.), por. K II 199 Ciesz. i Podh., AJŚ V m. 753 – z pld. Śląska oraz AJPP m. 279 ze Śląska /cz.-sł. i Ciesz./, z Orawy i Spisza. Mag. SGP także z Beskidów i Kiel.

- jacy* – tylko – Musz. /1, 5/, Tyl. Ø wg /6/ „tak mówią górale”. MAGP I m. 50 – pd. Młp. i środkowa po Kielce. Mag. SGP też z Beskidów.
- g. *jafyry* – borówki /czarne jagody/ – Ziemia IV 715.
- **jarzek* – 1. jar, 2. potok – Musz., Tyl. – Mag. SGP i K II 232 głównie z Podh. i Spisza.
- **jarzec* – jęczmień – Musz., Tyl. – K II 236 gł. z Podh., Krak. ze wsch. „Galicji”.
- **jasień* – jesion – Musz., Tyl. W tej formie pd. Młp., Śląsk, Drużbanki Niż. Spisz cz.-śl. – MAGP IV m. 197.
- **kamfina* – nafta – Musz. /Km.: *kanfina*/; K II 301: *kanfina*, głównie z pd. Polski.
- **kapuściarka* – sok z kiszzonej kapusty – Musz., Tyl.; /NS/; Mag. SGP z Sękowej gorl.
- g. *kirdel* – 1. kierdel, stado owiec; 2. dużo – Musz., Tyl.; por. Moroz. I 92.
- g. /*kitka lnu*/ – 12 pasemek – Musz. – podobne znac. Sromowce W. podhal. [E.P.].
- g. *koliba* – szałas pasterski w górach – Musz., Tyl.; por. Moroz. I 92.
- g. **koszar* – zagroda dla owiec na hali – Musz., Tyl.; por. Moroz. I 97.
- g. *knap* – tkacz – Musz., Tyl., /Km.: *knop*/; por. K II 383 głównie Podhale.
- g. **koziarka* – laska, nie obrobiony kij z konaru drzewa – Musz.; Moroz. Ø, K II 456 raczej w innym znac.
- +*krampacz* – kilof – Musz., Tyl. *czekan* – jako „ruski”; Mag. SGP: *krpacz* – Ciesz., Orawa /Cz.śl./, Mszana G. lim.
- g. *kurniawa* – zamieć – Musz., Tyl. (wyraz typowo góralski E.P.); por. K II 532, zob. też *kurdafija*.
- g. *kwaśna woda* – woda mineralna, szczawa – Musz., Tyl. [E.P.].
- lebo* – albo – Musz.; K III 17 Ciesz., ale 1 zapis w Włkp.
- lejba* – 1. stare lub za duże okrycie zwierchnie – Musz. /Wiśń/, ‘bunda’ Tyl.; 2. opuszczony, zaniedbany człowiek – Musz. /2/; Mag. SGP z pd. Młp. (Czchów, Samocice dąbr.-tarn., Sękowa gorl., Zaryte n.-tars.).
- g. +*lem* – tylko – Musz., Tyl. – z łemk. *lem* – także Podhale [E.P.].
- g. +*lemże świt* – skoro świt – Musz.; K III 24 z Podh.
- literki* – drabinki w wozie (mniejsze), *litery* (większe, w wozie drabiniastym) – Musz., Tyl. – tylko pd. Młp. z Podhalem i poza Rzeszów – MAGP I m. 36, ale SJP IV 172 cytuje *literkę* z Żeroms. 177; *litrę* z Dygasińskiego ‘szczebel w drabinie wozu’, ‘szkielet wozu’.
- g. *merydzać* – przeżuwać: *krowa merydza* – Musz., por. MAGP IX m. 428: *miereźda* tylko z Podh., Spisza (też Kacze – Cz.śl.), Żywiec; Tyl.: *rumegać*.
- g. *międzuch* – międzuch, wąskie przejście między domami – tylko Musz. K III 156 tylko z Prysznicy niskiej, ale *miedzuch* typowo podhalański. /ib.153: *miedzuk*/.
- g. *mirwa* – mierzwa, zgrabiona słoma – Musz. – K III 157: Ciesz. i Podh.
- miśkarz* – kastrator bydła, koni i świń – Musz., Tyl. [wg /5/ tylko świń], K III 168 z pd.-zach. Młp. (Wadow., Krak.), także Podhale [E.P.].
- g. *miśkować* – kastrować bydło itd. – Tyl.; por. Moroz. I 118 i K III 168 – Podhale.

- g. *mlaka* – moczar, podmokła łąka – Musz., Tyl. /2: = bagna/; por. Moroz. I 119 oraz MAGP XI m.517 ‘bagno’. Wyraz typowo góralski (ze słowackiego), ale SJP IV cytuje liter. piękną.
- g. *nastyрмаć* – spiętrzyć, nakładać wysoko, zwalić na kupę – Musz., Tyl., także NS. – K III 268 z Podhala /1 zapis z Warszawy ustnie?/.
- niepeć* – part. w f. przysł. lub „czasownik niefleksyjny” – strasznie, niebezpiecznie, nie żarty – na Podh., w Musz.: ‘nie wypada, nie uchodzi’: *niepeć tak mówić*; Tyl. Ø. K III 306 pd.-zach. Młp. aż po Pińczów, 1 zapis z Pozn. /?/.
- obora* – podwórze gospodarskie – Musz., Tyl., w tym znac. MAGP II m.57 pd. Młp. po Miechów i Sandomierz oraz Kaszuby z pn. Kociewiem. Inform. /6/ = ‘stodoła’ niewątpliwie książkowa, literacka.
- ochabić* – zostawić – Musz. /Lud XIV 253: *ohabić*/; Mag. SGP: *ochabić, ochabiać* – ochronić od nieopryjemności, pracy, robić za kogoś – Lim., ‘oszczędzać’ – Lim.; K III 381 *ochabiać* – zostawić, oszczędzić z Podh. – Ziemia IV 784 chyba mylnie: *ochobić* – opuścić świat /?/!.
- ochachulać* – otulać, okrywać – Musz., Tyl. /5: *chachulać*/. Mag. SGP ts. – Sękowa gorl.
- odnajść*: *odnaszel* ‘znalazł’ – Musz. /Km./ K Ø.
- orstew* – zob. *ostrew*.
- g. *ostrew* – Musz. /2/, *orstew*, l. mn. *orstwie* /1/ – zob. *ostrewka*.
- g. *ostrewka* /l. *ostrew, orstew*/ – młody świerczek l. jodełka odarta z kory i z przyciętymi gałązkami do suszenia siana – Musz., Tyl. K III 479 z Podhala i Szczawnicy.
- g. *otęпно* (fon. *otempno*) – ponuro, strasznie – Musz. – K III 483 z Podhala i Ciesz.
- †patyczki* – zapalki – Musz. K IV 60 z pd. Młp.
- g. *piszczek* – gwizdek – Musz., Tyl., także Ziemia IV 785, /2: *piszczyk* – gwizdek z gałązki wierzby lub olszyny/. – Mag. SGP: Śl., Żyw., Więciórka myśl., Podhale i Istebna ciesz., tu ‘trzcinyowy stroik w bąku dud’. Zatem wyraz śląsko-góralski.
- pociosek* – zob. *ciasek*.
- pokla* – dopóki – Musz., Tyl.: *pokla mam*. F. skrócona z *pokiel/a*/ wydaje mi się typowo podhalańską, K IV 221 jej nie notuje.
- *poszczypać drzewo* – porąbać drzewo na szczyпки – Musz., Tyl. – K Ø.
- pozadek* – kiepskie zboże, poślad – Musz. /1, 2, 3/, *zadek* ‘tył wozu’ /3 i Km./, (zob. *telaga*). Mag. SGP ‘poślad’ z Rybnic., a AJŚ II m. 136 w ogóle ze Śląska po dialekt laski.
- g. *prasnąć* = *cisnąć* – rzucić – Musz., Tyl. MAGP III kom. do m. 134 s. 113 z Podhala, K IV 339 z Podh., gór aż do N. Sącza, Ciesz. (SJP VI 1419 jako gwar., ale cytaty świadczą o niemal ogólnopolskim charakterze wyrazu).
- g. /śl./ *przetyrmanić* – przetrwonić – Musz. /2, 3/, Tyl., *przeter...* /1/, *przetry...* /Km./ Mag. SGP ze Śląska i Zaolzia; Podh. [E.P.].

- przyczółek** – boczna część stodoły na snopy, siano – Musz., Tyl. – MAGP Ø, AJPP m. 65 z pd. Młp. po Krośn. i ze Spisza cz.-śl. Mag. SGP z Odrzykonia krośn. !!!
K IV 410 znad Raby nieściśle ‘przegroda w stodole’, czemu przeczy następane określenie: „Stodoła ma dwa przycółki i jedno boisko”.
- g. **psiarka** – zob. *kuszczyca* w gr. I.
- puczyć** – gniesić: *puczy mnie* ‘gniecie’ – Musz. /Km./, K IV 450 z Podh. i Ciesz.
- rapy** – ręce – Musz. /*rapcie* ?/, por. PPod. 241; K V 11 tylko *rapcie* ‘ręce’ oraz ib. – Krak., a SW V 478 *rapy* ‘nóżki owada’.
- *reciaz** – łańcuch, ***reciazka** – mały łańcuch – Musz., Tyl. – K Ø. Mag. SGP tylko *ryciazka* /wieś Orawa cz.-śl./; por. st. podh. *reciązki* ‘kajdany’ i og.pol. *wrzeciądze*. [Zapewne pożyczka słowacka].
- rozburdać** – rozburzyć (włosy, łóżko), rozgrzebać – Musz., Tyl. – Mag. SGP z Jasiels., *rozburtać* – Mszana D. lim., Zaryte n.-tars. *poburdać* – Sękowa gorl.
- rozfyrlać** – 1. rozbełtać; 2. rozpuścić pieniądze – Musz., Tyl. /6, 5: *rozfyrlać* ?/, MAGP IX m. 433 – Ciesz., Rybnickie., K V 43 z Wadowic. Por. *fyrlać* w gr. IV.
- rumegać** – przeżuwać – tylko Tyl. – MAGP IX m. 428 *rumigać* z Rzeszow., Ciesz., Czarne czadeckie /Cz.śl./, Żyw.
- siąg** – sąg, miara objętości drzewa opałowego.
- *smrek** – Musz., Tyl. *smerek* /2/ – świerk; Moroz. I 171 Ciesz., Żyw., Orawa, Podh., AJPP m. 311 i MAGP XI m. 549 (też ‘modrzew’).
- g. **stracić się** – zgubić się – Musz., Tyl. – K V 241 głównie z Podhala.
- g. **styrmać się** – wdrapywać się na górę – Musz., Tyl. – K Ø V 257 tylko *stym* ‘urwisko’ z Podhala.
- g. **ściemierzyć się** – o chorobie koni i krów – Musz., Tyl.; Mag. SGP Ø, K V 339 *ściemierzyć* ‘przeziębienie’ (także np. konia) – z Podhala.
- g. **werażeści** – wykrz. – Musz., por. podh. *wieraześci*. /2/ także *wera* **Boże!** K VI 115 tylko *wiera* z Podhala.
- g. **wirba** – wierzba, tylko Musz., Micz.: *wierba* /?/; inf. /1/ tłumaczy *r* wpływem ruskim, ale to raczej wpływ podh. – K VI 13 z Podhala.
- g. **wirch** – wierch, góra – Musz., Tyl. – wyraz typowo gór., choć sięga dalej na pn. /K VI 117/, SJP IX 1122: cytaty z Ejsmonda czy Żeromskiego mogą być stylizacją gwarową.
- g. **wisk** – krzyk, pisk, nawoływanie się w górach – Musz.: *Ale był wisk!* /3/.
- g. **wiskać** i **wiszczuć** – tylko Musz., sądeckie *wyskać* – nawoływać się w górach, wydawać wisk, okrzyk zaczynający się wysoko i stopniowo opadający o kwintę lub niżej. Moroz. I 201 ma tylko *wiskać* i *wiszczuć*: *wiscy* z Łapsz i Piwnicznej n.-sąd. oraz II 175 *wyskanie* – Ciesz., Żyw., Owara, Podhale. Inf. /2/ i /5/ w tym znac. tylko *hukać*.
- g. **zadurkać** – zastukać (np. do drzwi), Musz., Tyl. – K I 394 tylko *durkać* z Podhala i Sąd.

- g. *zakla* – dopóki – Musz., Tyl. – K VI 287 tylko *zakiel*, *zakiela* i *zakil* i głównie z Podhala; f. *zakla* chyba tylko podhal.
ziapać – mówić, paplać – Musz. – K VI 379 ‘płakać, krzyżeć, gderać, łąjać’ z Krak.
 g. +*zmirk* – zmierzch: *zmirkiem wróce* – Musz. /2/, Tyl. Ø. K VI 396 *zmierek* z Podhala.
 g. *zmirka sie* – zapada zmrok – tylko Musz. -r- tylko na Podhalu, por. *zmierek* w MAGP III m.140 i K VI 396 pod *zmirchnąc się*.

Trzecią grupę leksykalną języka muszynian i tyliczan tworzą wyrazy gwarowe, które występują na całym obszarze Polski czy w kilku różnych miejscach; niektóre są znane powszechnie inteligencji; jeśli są używane tylko na pewnym obszarze czy w „dzielnicy” kraju, stanowią prowincjonalizmy; te muszyńskie podaję w grupie ostatniej. Zdarza się jednak, że wyraz gwarowy pojawia się na samej północy i na południu; wtedy włączam go do grupy podhalańsko-sądeckiej, bo oczywiście do Muszyny czy Tylicza mógł się dostać tylko z tych terenów. Tu należy np. *obora* w znaczeniu ‘podwórze gospodarskie’. W słowniczku nie podaję tu szczegółowej lokalizacji wyrazów, bo dla charakterystyki osobliwości słownikowych tych obu miast nie ma to większego znaczenia.

Muszyńskie dialektyzmy ogólnopolskie

- ady* – przecież – Musz., Tyl.
baczyć – pamiętać, uważać – Musz., Tyl. K I 34 z różnych okolic.
bajdać – bając – Musz., K I 57 z innych okolic.
barz (fon. *bas*) – bardzo – Musz. obok górals. +*bars* – Musz.
bądzco – cokolwiek – Musz., Tyl.; SJP 386 tylko *co bądz*.
bądzjako – byle jak – *chodźjak* – Musz.
braja – 1. b. rzadkie błoto – Musz., Tyl.; 2. *b. = czyr* – Musz. – K I 118: *breja*, *bryja* z różnych okolic w obu znac. i pokrewnych.
brechiać – kłamać – Musz. wobec ogól. *brechać*, ale tak samo K I 117 i Mag. SGP z półn.
capnąć – złapać, schwytać – Musz., Tyl. – K I 784 z róż. okolic, a SJP I 784: w. „potoczny”.
chojak – młody świerk – Musz. /1/; K I 196 tylko ‘sosna’. SJP I 890 ‘sosna, świerk, rzadziej inne drzewo iglaste’, ale cytaty z półn. i środkowej Polski – więc informacja /1/ niepewna.
ciapciak – ciapa, niedołęga – Musz., Tyl. *ciapa* /1/ – Mag. SGP w nieco innych znac.
ciukać – „niesłusznie mówić”/?! – Musz.; Mag. SGP ‘dogryzać słownie, dokuczać’ z pd. i środkowej Młp. (pow. buski). K I 241 z pd.

- cudować się* – dziwić się – Musz. /Musz. *+-uwać się*/, Tyl.; por. K I 260, SJP I 1047
cudować jako daw., dziś gwar.
- ćma* – ciemność – Musz., Tyl.; SJP I 1198 jako przestarz., dziś poet.
- *dyrgać*, 3. os. *dyrzy* – drgać, podskakiwać: *na wozie sie dyrzy* – Musz. /1/. – Mag. SGP ze Śl. i z Kaszub /Sychta/.
- forkać* – prychać (o koniu): *forczy* /2/ – Musz., Tyl. – K II 24, SJP II 1008 *fyrkać*.
- furgać* – fruwać, latać: *wiatr furga i wrona furga* – Musz., Tyl.; K II 35 z różnych okolic.
- furt* – często, ciągle, stale – Musz. /Km./, por. K II 25 *fort* i *furt* z całej Polski.
- fyrtać* – machać, kręcić – Musz., por. K II 38.
- haw* – Musz., Tyl., ale wg /5/ „u górali”; MAGP XI m. 507 – pd. Śl. i pd. Młp. Zob. *hawok* w gr. II.
- honorny* – zarozumiały – Tyl. – K II 169 i Mag. SGP z całej Polski w znac. ‘ambitny, pyszny’.
- jeno, eno* – tylko – Musz. – Por. K II 232 (pod *jeno*) z północy, Mag. SGP ‘wyraz sprzeciwu’ z Kramska konińs.
- jojzczyć* – biadolić, jęzczyć, narzekać – Musz., Tyl., /NS/. Por. K II 266.
- kie* – kiedy, jeżeli – Musz., /Km. *kied*/, /1/: *wkiedy* /2/ – także ‘jak’ (zapewne czasowe), ‘że’ /2/; K II 338 z całej Polski.
- kielce* – kły wilka, dzika, psa – Musz., Tyl. – por. SJP III 660 – „przestarz.”; *kielcaty* – o człowieku – Ziemia IV 744.
- /kitka lnu/* – 12 pasemek – Musz., Tyl.
- kocirba* – czeremcha – Musz., Tyl. *kocirbina* /5/. MAGP XI m. 548 z pd. Polski /*kocierba*/.
- kopaczka* – motyka o 3 zębach – Musz., Tyl. *motyka* /6/. Por. K II 424 z Krak. i Ciesz.
- kosiec*, 1. mn. *kośce* – kosiarz – Musz. – K II 439: z Ciesz. i z Litwy, SJP III 1036 jako reg. z pn.-wsch. Polski.
- kózka* – pochewka na oselkę do ostrzenia kosi – Musz., Tyl. Mag. SGP z pd. i śr. Młp. Zob. *kurzylka* w gr. I.
- kruszka* // *kryszki* /1/ *kryski* – Wiśń. /l. mn. – flaki cielejące, por. SJP III 1283, K Ø.
- kucza* – mały dom – Musz. /*kuczka* – Wiśń./, świński chlewek – Tyl. – Mag. SGP – ogólnogwarowe w różnych pokrewnych znac.
- labidzić* – narzekać, utyskiwać – Musz., Tyl.; SJP IV 1–2 *labiedzić* jako og.pol.; K III 1–2 pd. i śr. Młp. /także NS/.
- /licki/* – Musz.; Tyl. tylko *lyjce* – lejce; Mag. SGP: *licka, lycka* z róż. okolic.
- *lija* – „leja”, ulewa – Musz., Tyl.: *idzie leja*, wg /1/ *+l*. – K III 21 także z Wkpl.
- /lubość/* – miłość – Musz. /2/; K III 49 z różnych okolic.
- /lubować/* – kochać – Musz., por. K III 49, SJP IV 210 „dawny”, w znac. ‘kochać’ Ø.
- ława* – kładka – Musz., Tyl., tak prawie w całej Polsce, por. MAGP XI m. 525.
- maciusi* – malutki – Musz., Tyl., por. SW II 840, K III 93 cyt. z Wilkońskiego.

- *mamlać** – obracać w ustach – Musz., Tyl.; Mag. SGP:1. ‘mówić niewyraźnie’;
2. ‘żuć w ustach’ – ogólnogwarowe.
- modrzeń** – modrzew – Ziemia IV 715 – *Modrzeń* na zwartym obszarze małopolsko-pn.-śląskim, por. MAGP XI m. 549 i kom. 160.
- na! naści!** – wykrz. przy podawaniu = ‘masz!’ – Musz., Tyl. og.gwarowe, SJP IV 955 *na przestarz.*, *naści* – daw., dziś gwarowe.
- *nikto** – nikt – Tyl. /6/. K III 326 Radomskie i inne bez lok.
- oblikać się** – oblekać się, ubierać się – Musz., Tyl. – Mag. SGP ze Śl. i Kramska konińs., K III 368 z całej Polski (z *é* lub *e*, ale *-i* not. b. rzadko).
- /oszwały/** – obrzynki pnia spod piły tracza, **obladry, okrajki** – tylko Musz., zob. K III 473, SJP Ø.
- otawa** – druga trawa, drugi pokos // **potrawa** – Tyl. – Ogólnogwar. i og.pol.
- palica** – laska, kij – Musz., Tyl.; por. Moroz. I 135 i MAGP III m. 116, 118. Wyraz robi wrażenie górals. (ze słowac.), ale K IV 16 z całej Polski, a SJP VI 87 jako reg.
- paryja** – wawóz – Musz., Tyl. – MAGP XI 170 cz. II (komentarz) – z pd. Młp., sporadycznie i dalej na pn. /Złotowskiel/ – ‘wawóz’, ‘bagno’, ‘głęboki potok’.
- podybać** – pójść szybko – tylko Musz. /+2, *6/; Mag. SGP także z innych ter. w innych znac. SW IV 442 jako og.pol. (cyt. SWil).
- poluwać się** – o popędzie płciowym krów – Musz., Tyl. – K IV 237 z Młp. (Kiel. i pd.).
- potrawa** – zob. *otawa*. K IV 301 – *potraw* z różnych okolic.
- przyrychtować /*-ować/** – przygotować – Musz., Tyl. – K IV 430 z pd. i śr. Polski.
- psiakręć** – przekleństwo, wykrz. – Musz., Tyl., ale raczej *psiakrew* /5/, Km. /Micz./ – także *psiakryć* i *psiakrzyć* /?/.
- psiapara** – jw. – Musz., Tyl. – SJP VII 684 jako *posp.*, gw.
- psota** – słota – Musz., Tyl., ts. cała pd.-zach. Polska po Łódź, zob. MAGP XII m. 573.
- rafa** – obręcz na kole, zob. *ryfka*.
- rychtować /-ować/** – przygotowywać – Musz., Tyl. – K V 77 pd. Młp.
- ryfa** – obręcz na kole – zob. *ryfka*.
- ryfka** // **rafa** – Musz.- /1/, **ryfa** /2/, **rafa** – Tyl. – obręcz na kole. Mag. SGP z różnych okolic; KV *rafa* z Podh. i Krak., V 77 *ryfa* i *ryfka* w nieco innym znac.
- sąsiada** – sąsiad, sąsiadka – Musz., Tyl.; K V 107 z całej Polski.
- siurać** – Musz. /1/ = **sikać** – Tyl. /6/. SJP VIII 246 w ogóle o laniu cieczy wartkim przerywanym strumieniem.
- skuli** – dlatego, z powodu – Musz., Tyl. wg /4/: ***skuli**. SJP Ø.
- słodyczka** – prawdopodob. ‘paprotka’ (*Polypodium*). – K V 169 w innych znaczeniach: Jako ludowe podaje *słodyczkę* J. Rostafiński w swoim *Przewodniku do oznaczania roślin*.

- /smykać się/* – pelzać (o dziecku) – Musz., Tyl. – Mag. SGP z Lim., Sękowej gorl. ('jeździć na tyłku'), z Zaolzia, Lublińca (Śl. – 'wałęsać się'). K V 183 'włóczyć się' z Podhala.
- spamiętać się* – opamiętać się – tylko Musz.; Mag. SGP ze Śl., Orawy cz.-śl., w pokrewnych znac. ze Śl. i z Jędrzej.
- srogi* – zob. *szaragi*.
- stryjo* – stryj – Musz., Tyl – Mag. SGP z róż. okolic.
- stryk* – stryj – Musz., Tyl. *stryj, stryjo*; K V 248 z całej Polski, ale głównie z pd.
- swak* – 1. mąż ciotki – Musz. /2/; 2. swat – Musz. /1, Km./; 3. teść – Tyl. /5/; K V 268 z całej Polski.
- sypaniec* – 1. naczynie na zboże, wydłubane w pniu – Musz. /1/; 2. spichlerz (osobny budynek) – Musz. /2/: *śpiklisz* – Tyl. – K V 276 tylko *sypanie*.
- szafarnia* – duża skrzynia na zboże (mniejsza to *sąsiek*) – Musz., Tyl.; wg Km. 'spizarnia'; KV 280 z różnych okol.; SJP VIII 999 „przestarz.” 'spichlerz' i 'spizarnia'.
- szaragi* – kozły, stojak do rżnięcia drzewa – Musz. /1/. *szragi* /2/, *szaragi* Tyl. /6/, *srogi* – Tyl. /5/; SW VI 565 *szaragi* i SJP VIII 1020 jako og.pol.
- szoldra* – szynka – Musz. /2/, tłuszcz z szynki /3/, maść z tłuszczu szynki, także gat. maźla /Km./, maść szoldrowa Ziemia IV 784; MAGP I m. 34 'szynka, mięso wieprzowe wędzone' z różnych punktów pd. Polski (Śl., Podh., Krak., Wad., Krośń.).
- szpurnąć* – rzucić – Musz. /2/, *szpurnąć* /?/ /Km./; K V 318 z Krak. 'rzucić czymś ze złości'.
- szurować* – 1. natychmiast biec szybko, 2. płynąć szybko (o wodzie) – Musz., Tyl., /4/ także *szurać: szuraj!* – Mag. SGP z różnych okolic, a SW VI 647 jako wyraz literacki; K V 328 w tym znac. Ø; także NS: /*Szuruj* stąd!/.
- ślipkać* – wytrzeszczać oczy podczas pracy o zmroku – Musz., Tyl.; K V 345: *ślipiać* i *ślepiać* z różnych okolic, SW VI 731: 'szukać po ciemku'
- tamok* – tam – Musz. // *haniok*; Tyl. Ø; K V 383 z różnych okolic.
- toten, tota, toto* – ten, ta, to – Musz. /Km./; K V 412-3 z całej Polski, dziś głównie na Podhalu.
- tremścić się* – trząść się (z zimna) – Tyl., *trzemci sie* // *tremce /sie/* – Musz. /Km./ – Mag. SGP Ø. K V 432: *trzemcieć* 'drżeć' z różnych okolic bez lokalizacji.
- trza* – Musz., Tyl., ogólne, SJP IX 306 jako dawn., dziś żart.
- trynkuwać* // *wakuwać* – tynkować – Musz., Tyl., ogólne, por. K. V 428.
- zachachulić* – zatulić głowę chustką – Musz., Tyl. – Mag. SGP 'zakryć, owinać', 'otumanić, oszukać' z różnych okolic, K VI 263 w innym znac. ('ukryć, zataić').
- zapapędziały* – owiedły z wierzchu /Km./, zaniedbany, nie umyty (o dziecku) – Musz., Tyl. – K VI 304: *zapapęzić* – zanieczyścić, zaniedbać itp. – Krak. i Boch. W Sromowcach W. też o kurach [E.P.].

**zaprzyć* – zamknąć nie na zamek – Musz., Tyl. – MAGP III m.132 *zaprzeć* i *zaprzyć* pospolite w całej Polsce; SW VIII 237 jako wyraz og.pol., co jest przesadą, bo jednak to w. gwarowy, stwierdza to także SJP X 688.

+*zawdy* – zawsze – tylko Musz. – K VI 332 z całej Polski, dawn. też literacki /SJP/.

zazirać – zaglądać – Musz., Tyl. – K Ø, SJP X 892 *zazierać* wychodzące z użycia.

zgardzić – wzgardzić – Musz., Tyl. – K Ø.

zezuć się – zdjąć buty – Musz., Tyl. – K VI 370 z róż. okolic, SJP X 1043 *zezuć* „rzadko” z cyt. z Nałkowskiej i Wyspiańskiego.

ziem – ziemia – Musz. – MAGP V 211 w tej formie z Podh., Spisza, Orawy i Ciesz. oraz z Kurpiów i Suwalszcz.

zrucać // *zrucuć* – Musz., Tyl. – K. VI 414 z różnych okolic.

Czwartą grupę osobliwości leksykalnych Muszyny i Tylicza tworzą wyrazy ogólnopolskie, używane w potocznym języku inteligencji polskiej, a nawet w języku pisarzy (literackim), ale w jakiś sposób charakterystyczne dla tych dwóch miast. Są to albo archaizmy, które w żywym języku inteligencji już wymarły, a zachowały się w Muszynie lub Tyliczu, albo prowincjonalizmy południowomałopolskie, nieraz dosyć osobliwe i dlatego zasługujące na przedstawienie ich w tym ujęciu. Oczywiście stwierdzenie, który wyraz funkcjonuje jako prowincjonalizm, jest nieraz bardzo trudne i – o ile badany wyraz nie został utrwalony w literaturze pięknej, a za jej pośrednictwem w ostatnim słowniku PAN – trzeba by mozolnych badań ankietowych lub przypadkowej konfrontacji danego wyrazu czy wyrażenia z jego odpowiednikiem literackim, ogólnopolskim czy z innym synonimem – prowincjonalizmem innej dzielnicy. Niełatwo też stwierdzić zasięg badanego regionalizmu. Niedawno, opracowując wpływ gwar ludowych na dialekt kulturalny Nowego Sącza i innych miast południowej Małopolski⁸, doszedłem do osobliwych rezultatów; z wielu prowincjonalizmów, które uważałem za wyłączną własność ziemi sądeckiej, tylko jeden był nim istotnie, wszystkie inne okazały się zadomowione także w innych miastach południowej Małopolski. Wobec takich zastrzeżeń i wątpliwości pomijam tutaj wyrazy rzeczywiście ogólnopolskie, np. *drewutnia*, *gumno*, *kobylica*, *kostur*, *okowita*, *piec* ‘parowóz’, *sagan*, *sak*, *szaflik*, *tryk*, *węgiel*, *wrota* itp., a wymieniam te, których południowomałopolski zasięg w dialekcie kulturalnym zdołałem jako tako udokumentować dostępnymi źródłami czy własnym poczuciem językowym. Osobno zestawiam kilka archaizmów czy wyrazów przestarzałych, zachowanych w Muszynie czy Tyliczu.

⁸ E. Pawtowski, *Wpływy gwarowe w dialekcie kulturalnym południowej Małopolski*. Symbolae Polonicae in honorem Stanisłai Jodłowski, Wrocław 1972, s. 99–108.

a) Prowincjonalizmy

- baciar** – łobuz – Musz.; Malinowski PF I 311 „z Galicji”, K I jako gwarowy z pd. Młp. ‘człowiek brudny, włóczęga’, a SJP I 288 jako og.pol. Dla mnie to wyr. typowo pd.-wschodni, „lwowski” o znaczeniu ‘łobuz’, w NS także z fonetyką ukr. *batiar*.
- baciarować** – włóczyć się, łobuzować – Musz., Tyl., K i SJP Ø.
- ckliwić /też sliwić/** – łaskotać – Musz.; zob. PPod. 172, K I 243-4 z Podh. i pd. Młp., NS. – zob. też *kilkać* w gr. I.
- cumel** – smoczek – Musz., Tyl. *cumlik* /2/, wyraz nie znany SJP!
- drypić** 1. iść drobnymi kroczkami, 2. przebierać nogami w miejscu – Musz., Tyl.; K I 369: *drepić z całej Pol.*, SJP II 360 *drepić* jako og.pol., NS: *drepsić, drypsić*.
- dudrać** – zob. w grupie II.
- dziubdziąć** – 1. b. drobno pisać, 2. napakować dużo czegoś w małym pomieszczeniu – Musz., Tyl., także ‘drobno szyć’ /5/; K, SW i SJP Ø, NS w 1., ew. w 3. znaczeniu.
- fyrłać** – mieszać, bełtać – Musz., Tyl., /NS/. – SJP Ø, por. K II 18: *firlać*.
- fyrlak** – mątwka do mieszania płynów, rogalka – Musz., Tyl. *rogalik* /5/; Moroz. I 63 tylko *firlak*, NS: *fyrlak*, Wiśn. /Musz./ *fyrtak* (? omyłka?).
- katulać** – toczyć coś okrągłego – Musz., Tyl., także NS. – SJP III 621 jako potoczny.
- katulki** – metrowej długości okrągłaki ostrugane ośnikiem na biało, papierówka, Musz., Tyl.
- kukać** – zagładać, wyglądać (np. przez okno) – Musz., Tyl., NS. – SJP, K Ø w tym znaczu.
- kuśkać** – dłubać nożem – Musz., Tyl., /NS/; K i SJP Ø.
- laptać** – bajczyć – Musz. /Lud XIV 253, Ziemia IV 763/ i /2/; /NS/, Mag. SGP ze St. Sącza i Łososiny G. lim.
- niukać** – Musz., Tyl., *nukać* – Musz. /2/ – popędzać, przypominać o czymś uparcie, zachęcać do jedzenia; K III 339 *nukać* z całej Polski, ts. SJP V 394; SW III 424 jako og.pol. NS: *nukać*, u nas w domu używało się zwrotu z ukr. fon. nie jadło się, bo nie było *prymuki*. Zmiękczenie *n = ń* to osobliwość muszyńska /z Tyl. f. niepewna/.
- nurać** – szukać – Musz., Tyl. – K III 340 ‘pracować po ciemku’ znad Raby, ‘szukać po ciemku’ /Ropcz./ NS w ogóle: ‘siedzieć, pracować po nocach’, stąd derywat *nurek nocny*; a także ‘szukać’: *Czego tam nurasz?*
- paćkać** – brudzić czymś lepkim, obrzucać rozrobioną gliną: *Zapaćkaj to gliną* – Musz. – Tyl.: *opaćkany*. Por. K IV 5 i SJP VI 12 jako potocz. wyr. oraz NS, także *zapaćkany* ‘zachlapany’.
- paść** – łapka na myszy – Musz., Tyl.; K IV 53 z pd. Polski, SW jako gwar., NS /+paść/ to raczej ‘duża łapka’ (na kuny itp.), tak też SJP VI 182.
- pitwak** – tępy nóż – tylko Musz., SW II 213 *pitrok*, K IV 114 znad Raby, NS: *pitwak* i czas. *pitwać* ‘krajac tępym nożem’, ‘brzydko krajac’; SJP Ø.

plucha – nieporządna gospodyni – Musz., Tyl.; K IV 127 ‘człowiek brudny, flejtuch, dziewczyna niechlujna, brzydka itp.’ – z różnych okolic. NS ts., ale też ‘niepogoda, słońce’; SJP VI 475 cytuje Prusa.

pole: na pole – na dwór – znany prowincjonalizm pd.pol.

rypac – obijać mur – Musz. NS: *lobrypanyl*. SJP w tym znac. Ø, K V 80 z różnych okolic.

**studzienina* – galaretką z nówek wieprzowych – Musz., Tyl. /NS/; por. SJP VIII 863: „gwarowy synonim galaretki”.

szczyпка, raczej w l.mn. *szczyпки* – trzaski do podpałki – Musz., Tyl.; natomiast *+szczyпы* /bukowe/ służyły do oświetlania mieszkań – Musz. /2/. Por. SJP VIII 1069; *szczyпка* przestarz. = ‘szczapka, kawałek drzewa’, K V 294: *szczepka*, *trzaska* – ze St. Sącza, ts. NS.

umurcać, umurcany – umorusany, zabrudzony – Musz., Tyl., ts. NS. – K VI 29: *umurzać się -dzić się* – Krak., *-rzać się i -rzyć się* – August. i Poznań.; SJP IX 681 *umurzać* – „przestarz.”.

wsturzyć – schować głęboko (tak, że nie można znaleźć) – Musz., Tyl. /6/ *wściurzyć*; NS: *wsturzyć*; K i SJP Ø.

wyrczy /coś/ – wystaje – Musz., /Tyl./ /2:/ *styrczy*; NS: *lwyrczyl*. – K i SJP w tym znac. Ø.

b) Archaizmy

Należą tu wyrazy jeszcze znane, ale nie używane już przez inteligencję, a więc przestarzałe oraz zupełnie zapomniane, a zachowane w pamięci muszynian /ozn. +/.

poćpiega – zob. w gr. I.

podle – koło, przy: *podle domu* – Tyl. /6/, Musz. /2/: *kole domu*; SW IV 369 jako og.pol., ale SJP VI 657: „przestarz., dziś gw.”

+pośledni – ostatni, gorszy – Musz., Tyl.: *poślednie zboże*, por. SJP VI 1171: ‘lichy’ – jako wychodzący z użycia wyraz.

+serbać – zob. w gr. I.

szafarnia – zob. w gr. III.

szoldra – zob. w gr. III.

zezuc się – zob. w gr. III.

Frazeologia

Osobliwości regionalnego języka muszynian przejawiają się także we frazeologii. Zanotowano tu kilkadziesiąt związków frazeologicznych, przeważnie nie zapisanych dotąd nigdzie poza cytowanymi źródłami. Należą tu a) przezwiska i przekleństwa, b) wykrzyknienia wyrażające rozkaz lub zdziwienie, c) przysłowia i „porzekadła”, d) rozmaite wyrażenia i zwroty. Większość tych związków to zupełnie oryginalne twory stylistyczno-językowe, kilka jest znanych ogólnie, umieszczam je

dla dopełnienia obrazu. Wszystkie zapisy pochodzą od wspomnianych na wstępie relacji pisemnych, ale sprawdziłem je w terenie, tj. w Muszynie /1, 2, 4/, w Tyliczu tylko nieliczne.

a) Przewiska i przekleństwa

A bodaj cie porandało! – poraziło – Musz., Tyl.

Fras by go wziął! – Niech go diabli! – Musz., Tyl. – możliwe i w innych gwarach.

Prześpiwana czarna wrona – najładniejsza dziewczyna ze wsi (z miasta?) o czarnych włosach, o której śpiewają chłopcy w piosence „Czarna wrona”: *Kieby nie ta czarna wrona, nie śliby chodaki z doma* – Musz. Piosenka o czarnej wronie znana szerzej.

Szlag albo jak! – Niech go szlag...

b) Wykrzyknienia

Idź do frasa! – do diabła! – Musz., Tyl.

**Krzepcie się! – Trzymcie się!* – przy pożegnaniu: pierwsze wypowiada żegnający, drugie żegnany – Musz., Tyl.

Miszaj go! – Kiwaj go! – dopingowanie grających w piłkę lub hokej – Musz.

Popatrzcie się! – okrzyk zdziwienia – Musz., Tyl.

Targaj dziada! – szczucie psa – Musz., Tyl.

W te pędy! – szybko, natychmiast! – ogólne.

Zaprzij się! = dziś młodzieżowe: *zamknij się!* – przestań mówić – Musz.

c) Przystowia i porzekadła

Lepij żartować niż chorować – Musz., Tyl.: -ować.

Łeb se urwij! – Rób, co chcesz – gdy ktoś nie może wybrnąć z kłopotu – Musz., Tyl. – Zapewne og.pol.

Naści nieboże, bo mi sie zmieścić nie może (gdy ktoś opływający we wszystko daje łaskawie jałmużnę) – Musz. /Wiśn./ Por. Adalb. 332.

Pop swoje i popadia swoje – Musz., Tyl. = og.pol. ‘Chłop swoje, baba swoje’.

Semla łysy i mróz łysy, Zahradnik łysy i mróz łysy, Kowacz łysy... – magiczna formuła: po wyliczeniu dziesięciu łysych mróz pęknie. Podobnie NS: w naszym domu wyliczano 10 łysych, ale bez tej formuły i oczywiście dla żartu, trochę dla tradycji, a nie dla wiary w zabobon.

Wlecz się jak opalka za wozem – idzie powoli – Musz., Tyl.

Zje się i na horbie (‘na pagórku’), *jak tylko jest w torbie* albo: *Jak się ma w torbie, to się zji i na horbie* (= Nie trzeba zastawy, lokalu itp. do jedzenia) – Musz.

d) Różne wyrażenia i zwroty

... *bo cie kukuczka przykuka* – na kogoś, kto zbyt wolno pracuje – Musz., Tyl.: ... *kukulka...*

- Goni jak podszkulony* (zob. *podszkulić*) = *Goni jak pies z przebitą nogą* /Wiśn./
Kręci się jak g... w czerpieli – (zob. *czyrpiel*), /Wiśn./
Kupę i hoho – b. dużo i jeszcze więcej – Musz., Tyl.
Mecheche (zapewne: Ma w głowie m...) – pstro w głowie – Musz., /Wiśn./ inf. 1: *Mermele*.
Mścić – sieś – mścić – żeś – żart. określenie, gdy ktoś plecie bzdury – /Km./
Nie lubuje coś komuś – nie podoba się – Musz.; Tyl. Ø; por. SW II 771; ‘dobrze robić, podobać się’.
Póki co – nie mów nic – (np. „Póki się nie dowiedzą, póki się coś nie wyjaśni itp.”), Musz., ale słyszałem ten zwrot także w wypowiedzi telewizyjnej.
Robić huki – pokrzykiwać jak małe dzieci przy zabawie – Musz. (Ale *hukać* to muzyńskie *wiskać*, zob. w gr. II).
W te pędy! – szybko, natychmiast – Musz., chyba ogólne /np. NS/.
+Wyniosą go na Pańków Brzyg – na cmentarz w Musz.
Wystala baty – zniosła męki /Km./
Z ciebie chodak jak za grajcar nóż – lichy, kiepski – Musz.
Zdrowy jak pieniądz – Musz.
Zrażać się na kogo i do kogo – Musz.
Zrosła bajka – powstała bajka – Musz. /u Km.: *Zrasła...*

Przegląd podanego tu materiału językowego (a po trosze i stylistycznego) pozwala wyciągnąć kilka dosyć zaskakujących wniosków:

1. Izolacja Muszyny i Tylicza, oddzielenie ich od zwartego obszaru etnicznego polskiego pasem wsi łemkowskich, specyficzne warunki rozwoju administracji i gospodarki – wpłynęły na wytworzenie się w potocznym języku obu miast wielu osobliwości w systemie gramatycznym, w słownictwie i frazeologii, a przede wszystkim na powstanie wielu zupełnie nowych, nieraz dziwacznych wyrazów – „endemitów” muzyńsko-tylickich, na rozwinięcie się nowych znaczeń wyrazów szerzej używanych lub nadanie im odmiennej postaci fonetycznej czy słowotwórczej.

2. Wśród pozostałego, bogatego zasobu leksykalnego obu miast znajdujemy mnóstwo wyrazów gwarowych przejętych z innych gwar, wyrazów często również zmienionych fonetycznie czy morfologicznie. Ale – rzecz osobliwa – nie ma tu prawie zupełnie typowych wyrazów sądeckich („podegrodzkich”), natomiast widoczne są bardzo silne wpływy Podhala, a także Spisza, Orawy i Śląska Cieszyńskiego. I tak np. na 45 wyrazów podhalańskich, czy w ogóle góralskich, mamy tylko 9 oznaczonych literą p, czyli podegrodzkich, wzgl. południowomałopolskich, ale typowych dla gwar sądeckich. To samo odnosi się do systemu gramatycznego, w którym elementów gwary podegrodzkiej prawie nie ma, natomiast bardzo wyraźne są wpływy dialektu podhalańskiego. Muszynianie zatem nigdy nie mówili gwara podegrodzką, o czym szerzej była mowa wyżej, natomiast silne powiązania musieli mieć ze Spiszem, z Orawą, ze Śląskiem, a zwłaszcza z Podhalem. To zjawisko jest

tym dziwniejsze, że nie widać wpływów Podhala ani w budownictwie muszyńskim, ani w folklorze.

3. Porównanie oryginalnego słownictwa obu miast wykazuje dużą ilościową przewagę Muszyny. Przyczyną jest zapewne mniejsza ruchliwość Tylicza, jego bardziej wiejski charakter, silniejsze związki z Łemkami itp. Mimo tej ostatniej okoliczności wpływów łemkowskich na gwarę Tylicza, a tym bardziej Muszyny, prawie nie widać; ograniczają się one do kilku wyrazów, niekiedy tylko do ruskiej fonetyki. Ale tyliczanie zdają sobie sprawę z tych rutenizmów i są do nich nastawieni krytycznie, nawet w sposób przesadny, określając niejedyn wyraz stary, polski, czy nawet prasłowiański jako ruski.

4. Wreszcie dosyć zaskakujące są podobieństwa leksykalne do gwar powiatów krośnieńskiego i sanockiego (Lubatowej, Krościenka Wyznego, Odrzykonía, Żarnowca): szereg wyrazów, które mogłyby uchodzić za „endemy” muszyńskie, zanotowano właśnie w gwarach tych wsi.

5. Tak więc w sumie – potwierdzić można to, co zapowiadał tytuł artykułu: Muszyna i Tylicz wykształciły w ciągu wieków swoją odrębną gwarę i własne, oryginalne słownictwo i frazeologię. A że są to zjawiska dziś już ginące, tym więcej zasługują na utrwalenie i przekazanie potomności.

Objaśnienia skrótów

a) Informatorzy (numeracja w słowniczkach)

- /1/ – Antoni Wilczyński, Muszyna;
- /2/ – Franciszek Śliwa i jego żona Maria, Muszyna-Folwark;
- /3/ – Zofia Gościńska, Muszyna;
- /4/ – Wiesława Czerniec, Muszyna;
- /5/ – Maria Kawałowa, Tylicz;
- /6/ – Paweł Królikowski, Tylicz;
- /E.P./ – materiał własny autora;

b) Źródła

- /Km./ – F. Kmietowicz, powieść *Czarownica* – mat. z Muszyny;
- /Micz./ – mgr S. Miczułski, Muszyna;
- /Wiśn./ – mgr inż. W. Wiśniowski (Warszawa mat. z Muszyny);
- Adalb. – S. Adalberg, *Księga przysłów l...l polskich*, Warszawa 1889–94.
- AJPP – *Atlas językowy polskiego Podkarpacia* – M. Małecki i K. Nitsch, cz. I Mapy, cz. II Wstęp, obj. wykazy wyrazów, Kraków 1934.
- AJŚ – A. Zaręba, *Atlas językowy Śląska*, t. I–V, Kraków 1919–1976.
- K – J. Karłowicz, *Słownik gwar polskich*, t. I–VI, 1900–1911.
- Lorentz – F. Lorentz, *Pomoransches Wörterbuch*. I, II, Berlin 1958, 1968.
- Lud XIV – F.J. Tryszczyla, *Muszyna w powiecie nowosądeckim*. Lud XIV, 1908, s. 246–253.

- MAGP – *Mały atlas gwar polskich*, PAN, t. I–XIII, Wrocław 1957–1970.
 Mag. SGP – *Magazyn Słownika gwar polskich* Prac. Dialektol. PAN w Krakowie.
 Moroz. – W. Hemiczek-Morozowa, *Terminologia polskiego pasterstwa górskiego*, Ossolineum cz. I – 1975, cz. II–III 1976.
 PF – *Prace Filologiczne*, t. XVIII, cz. 4, Warszawa 1965.
 PPod. – E. Pawłowski, *Gwara podegrodzka l...l*, Wrocław 1955.
 SJP – *Słownik języka polskiego* PAN pod red. W. Doroszewskiego, t. I–X.
 SW – J. Karłowicz i in., *Słownik języka polskiego*, tzw. „Słownik warszawski”, t. I–VIII, Kraków 1900–1927.
 SWil. – *Słownik języka polskiego*, wyd. przez Orgelbranda, tzw. „Słownik wileński”, Wilno 1861.
 Sychta – B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich l...l*, I, II, 1967, 1968.
 Vážný – V. Vážný, *Z mezislovenského jazykového zeměpisu*, Praha 1948.
 Ziemia IV – H. Nuzikowska, *Biskupie miasteczko (Muszyna)*, Ziemia IV, 1913, s. 687, 697, 714, 735, 742, 761, 783.

c) Nazwy geograficzne. Lokalizacja i inne

- Musz. – Muszyna,
 Tyl. – Tylisz,
 Sąd. – Sądeckczyzna, ziemia sądecka.
 NS – prowincjonalizm nowosądecki, przeważnie występujący w mowie inteligencji wszystkich lub większości miast pd.małopolskich.
- Określenia przy wsiach podają nazwę dawnego powiatu małą literą lub n. ziemi – dużą. Skróty tłumaczą się same: Ciesz. – Cieszyńskie, Krak. – Krakowskie, pd.Młp. – południowa Małopolska, Podh. – Podhale, podhal. – podhalański, Ropcz. – Ropczyckie, Sąd. – ziemia sądecka, Śl. – Śląsk, Cz.sł. – Czechosłowacja itd.
- g. – wyraz góralski lub czysto podhalański;
 p. – wyraz podegrodzki, przeważnie ogólnolachowski;
 m. – mapka (tu numer);
 dziec. – wyraz ze słownika dziecięcego.

d) Objaśnienia znaków

- + przed hasłem lub przed poszczególnymi informacjami – wyr. zaginiony, znany starszemu pokoleniu;
 * przed hasłem lub przed poszcz. inform. – wyraz jeszcze dziś używany;
 /.../ w nawiasie – wyraz rzadko używany;
 [...] w klamrze – wyraz znany, nie używany, w cyt. z SW – wyraz gwarowy;
 Ø po wyrazie – wyr. nie znany lub brak w cyt. źródle;
 Θ brak desygnatu, np. w Tyl. brak rzeki, dlatego Ø związanego z nią słownictwa;
 /?/ – forma wątpliwa, wyraz wątpliwy;
 !/! – autor zwraca uwagę na osobliwość lub nieprawidłowość formy czy wyrazu;
 // – formy oboczne, synonimy.

The dialect of Muszyna and Tylicz (the grammatical and lexical particularities)

Abstract

As a result of the separation of Muszyna and Tylicz from the homogeneous region of Polish language by the belt of Łemek (West-Ukrainian Karpatian dialect) villages, a dialect was created in both towns, which on the one hand combines archaisms (especially lexical), and on the other innovations, which are difficult to explain and which were heavily influenced by the Łemek (Ukrainian), Slovakian and Hungarian neighbours.

